

**A Learned Hand teszt a gondatlan károkozásról és az
általános felelősségi alakzat gazdasági elemzése a magyar
Ptk.-ban**

jelige: kecske

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. Jogelméleti háttér - A Jog gazdasági elemzésének alapfogalmai	6
1. A hatékonyság.....	6
2. A Coase-tétel és a tranzakciós költségek.....	8
3. A Posner-tétel (a common law hatékonysági elmélete)	9
A jog gazdasági elemzésének irányzatai.	11
II. A Learned Hand teszt és a gondatlan károkozás	13
1. Az Egyesült Államok kontra Carroll Towing Co. ügy.....	13
2. Learned Hand bíró öröksége – A Restatement (Second) of Torts és Richard Posner bírói döntései	18
III. A vétkesség és a felróhatóság az angolszász és a magyar jogban	21
1. Az amerikai rendszer	21
2. A magyar rendszer	23
3. Az ésszerűség követelménye az Egyesült Királyságban.....	27
IV. A jog gazdasági elemzésének alkalmazhatósága a magyar jogrendszerben.....	28
1. A Hand formula alkalmazhatósága a kártérítés általános szabályainak körében.....	29
1.1. Az adott helyzetben általában elvárhatóság a Ptk 339. szakaszában.....	31
1.2. A Learned Hand teszt alkalmazása a magyar bírósági gyakorlatban.....	33
2. A kármegelőzési kötelezettség és a Learned Hand teszt a magyar bírói gyakorlatban	35
2.1. A jogeset Hand bíró képletével történő megoldása.....	38
Összegzés	42
Felhasznált szakirodalom	44

Bevezetés

Dolgozatom témája az Egyesült Államokban a szerződésen kívüli károkozás (law of tort) területén széles körben alkalmazott, Learned Hand bíró által 1947-ben megalkotott szabály a gondatlan károkozásról, amely a jog gazdasági elemzése nevet viselő jogelméleti irányzatnak a gondatlan károkozás területén történő elemzéseinek az alaptételét adja. A jog gazdasági elemzésének alaptételeinek bemutatása után feldolgozásra kerül a United States vs. Carroll Towing Company ügy, amelyben a gondatlanság eldöntésére alkalmazott teszt (Learned Hand teszt, Hand szabály és Hand formula) megalkotásra került. Az Egyesült Államokban a teszt azóta széles körben alkalmazott a bíróságok körében, az elméletben pedig a jog és közgazdaságtan területén munkálkodó jogtudósok körében. A gondatlan emberi magatartás meghatározására alkalmas Hand formula jelenleg az American Law Institute által kiadott Restatement (Second) of Torts-ban szerepel. A vétkességi elvet követő amerikai felelősségi rendszer és a hazai felróhatósági rendszer közötti kapcsolódási pont bemutatása mellett a dolgozatomban feldolgozásra kerül az eredeti 1947-es jogeset (kizárólag angol nyelvű forrásokból), melyben a híres formula megalkotásra került. A Learned Hand teszt szerint a károkozó gondatlan, amennyiben az óvintézkedéseinek költsége alacsonyabb, mint a kár nagyságának és bekövetkezése valószínűségének a szorzata, azonban nem gondatlan, ha az óvintézkedések költsége a magasabb. A képlet tulajdonképpen az angolszász jogrendszerekben addig is mintaként szolgáló reasonable person mércéjének a pontosítását jelenti, ami megfeleltethető a magyar jogrendszerben alkalmazott „általában elvárhatóság követelményének”. Tehát a reasonable person magatartásánál és az általában elvárhatóságnál a jogalkotó nagyon hasonló mércét állít a személyek elé. A hazai rendszerben a vétkesség meghatározásánál a “tőle elvárhatóság” volt a követelmény (szubjektív vétkesség), azonban az angolszász rendszerben a „reasonableness” a gondatlanság meghatározására már egy objektív mércét állít a károkozók elé (objektív vétkesség). A Magyarországon jelenleg hatályos Ptk. alapvetően felróhatósági rendszere is egy objektivizált mércét állít a károkozók elé. Tehát a mérce tulajdonképpen azonos, így lesz alkalmazható az objektív vétkességi rendszerben megalkotott teszt a hazai felróhatósági rendszerben is. Állításomat Legfelsőbb Bírósági határozatokkal kívánom alátámasztani, melyeknél a Learned Hand teszt alkalmazásával is ugyanarra a megoldásra juthatunk, amelyre a Legfelsőbb Bíróság jutott az adott helyzetben általában elvárhatóság vizsgálatával. Elemzéseimet a Ptk. 339-340 szakaszaival kapcsolatos jogesetekre korlátozom és megfogalmazásra kerülnek majd ezen

szakaszok Learned Hand tesztel kiegészített szövegei is. Dolgozatom elsődleges forrásait azok az amerikai és hazai jogesetek képezik, amelyekben alkalmazható a Learned Hand teszt, a másodlagos forrásokat pedig amerikai és magyar magánjogászok azon tanulmányai és könyvei alkotják, amelyekben a Hand szabály valamint a kártérítés általános szabályi és az adott helyzetben általában elvárhatóság kerül feldolgozásra.

A jog gazdasági elemzése (JGE), az elmúlt évtizedekben az Amerikai Egyesült Államok egyik, ha nem a legmeghatározóbb jogelméleti irányzatává fejlődött és a nyolcvanas évekre már a jogalkalmazásban is éreztette a hatását.¹ A JGE gyökereit tekintve visszanyúlik egészen Jeremy Bentham utilitarista filozófiájáig, azaz a XVIII. század második feléig.² A jog gazdasági elemzése az angolszász, tehát a common-law jogcsaládhoz tartozó országok sajátja is maradt. Ezen jelenségről Vékás Lajos a következőt írja: „...ez a körülmény különösen az európai kontinentális, kodifikált jogrendszerek emlőin nevelkedett kutatók számára nehezítette a gazdasági elemzés szemléletformáló jelentőségének felismerését.”³ A common-law jogrendszerek közös ismertetőjegye a precedensek rendszere, vagyis a bíró alkotta jog. Azonban ezen jogcsaládban is egyre fontosabb szerepet játszik az írott törvény, vagyis a statute law. A kontinentális jogcsaládhoz tartozó (a legtöbb Európai Unió) államok jogrendszereiben is nagy szerepet játszik a bíróságok kvázi-jogalkotó tevékenysége, tehát a bírói gyakorlat.⁴ Gondolhatunk itt a hazánkban ismert LB állásfoglalásokra, véleményekre, jogegységi határozatokra, elvi bírósági határozatokra, az Alkotmánybíróság gyakorlatára, de ami egyértelműen precedens-rendszerként értelmezhető, az Európai Unió Bíróságának számos területen végzett jogfejlesztő tevékenysége az elé kerülő jogeseteken keresztül (például a négy alapszabadság stb.), amely az Európai Unió jogalkotó tevékenysége által közvetlenül, vagy közvetve, de hatással van hazánk jogszabályaira is. Tehát igaznak bizonyul az az állítás, hogy a két jogcsalád (common-law és kontinentális) közeledik egymáshoz, „korábbi különbségeik

¹ Peter Behrens: A jog egy gazdasági elméletének szempontjai, In.: A jog gazdasági elemzése (válogatott tanulmányok), szerk.: Harmathy Attila és Sajó András, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 80.o.

² lásd: Jeremy Bentham: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe, In.: Brit moralisták a XVIII. században, Gondolat kiadó, Budapest, 1977

³ Vékás Lajos: A magánjog gazdasági elemzése In.: Állam- és jogtudomány XXXIX. évfolyam, 1998, 9.o.

⁴ Szabó Miklós: Jogforrás és Jogalkotás, In.: uő.(szerk.), Bevezetés a jog- és államtudományokba (Negyedik, átdolgozott kiadás), Bíbor kiadó, Miskolc, 2006, 69.-77.o.

kiegyenlítődtek”.⁵ Dolgozatomban annak bizonyítására vállalkozom, hogy egy common-law rendszerben kialakult és abban fejlődő jog gazdasági elemzésének eredményeit, állításait, következtetéseit lehetséges alkalmazni egy kontinentális jogcsaládhoz tartozó ország (Magyarország) jogrendszerében is.

A pályaművemben a kártérítés általános szabályainak gazdasági elemzésével foglalkozom, melyek főként pozitív, tehát leíró jellegű, de elkerülhetetlen az, hogy némely esetben esetlegesen egy-egy javaslat is megfogalmazásra kerüljön, ami már a normatív elemzés irányába mutat.⁶ (A jog gazdasági elemzésének irányzatait bemutató ábra a következő oldalon szerepel.) Az elméleti háttér áttekintése után, amelyben a JGE alaptételeit mutatom be, a Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) 339. és 340. szakaszainak elemzésén keresztül próbálom bebizonyítani, hogy a magyar polgári jog szabályai is a hatékony megoldásokra való törekvésre ösztönzik az egyéneket. A JGE alapvető feltevései és fogalmainak (hatékonyság (annak fajtái), Coase-tétel, Posner-tétel, ésszerűen gondolkodó (racionális ember)⁷), rövid bemutatása a könnyebb érthetőség kedvéért elengedhetetlen, ezért a következő szakaszban ezek bemutatása következik.⁸

⁵ Györffy Tamás, Szabó Miklós: A Jogcsaládok, In.: Szabó Miklós (szerk.), Bevezetés a jog- és államtudományokba (Negyedik, átdolgozott kiadás), Bíbor kiadó, Miskolc, 2006, 140.o.

⁶ A jog pozitív és normatív gazdasági elemzésének a kapcsolatáról és az egymásra gyakorolt hatásáról lásd: Richard A. Posner: A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban. In.: A jog gazdasági elemzése (válogatott tanulmányok), szerk.: Harmathy Attila és Sajó András, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 315-317.o.

⁷ „A döntések ésszerűségéhez nem szükséges, hogy tudatosan jól átgondoltak legyenek”: Szabadsfalvi József: A jog gazdasági megközelítése, In.: uő.(szerk) Mai angol – amerikai jogelméleti törekvések, Bíbor kiadó, Miskolc, 1996, 156.o.

⁸ A JGE általános áttekintéséről lásd például: Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet, In.: Jogelméleti Szemle 2004/1. szám; Cserne Péter: Richard A. Posner , In. Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből, 2004, Miskolc, Bíbor kiadó, 305-311.o.; Pokol Béla: A gazdasági jogfelfogás és Posner jogelmélete, In.: uő. A jog elmélete, Rejtjel kiadó, Budapest, 2001, 411-434.o.

I. Jogelméleti háttér - A Jog gazdasági elemzésének alapfogalmai

1. A hatékonyság

A közgazdaságtan a hatékonyságnak két formáját különbözteti meg: a termelési és az allokációs hatékonyságot. A termelési hatékonyságnak is két fajtája létezik. Először is hatékony a termelés, ha adott nagyságú kibocsátást nem lehet a termelési tényezők alacsonyabb költségű kombinációjával előállítani. Másodszor: akkor is hatékony a termelés, ha a termelési tényezők egy meghatározott kombinációjával nem lehet magasabb kibocsátást elérni. A továbbiakban a hatékonyság alatt a JGE szempontjából is sokkal inkább vizsgált allokációs hatékonyságot értem.

A hatékony elosztás (*allokáció*) fogalmát, amely a javak Pareto-hatékonyság⁹ felhasználásaként is ismeretes, a következőképpen lehet meghatározni: Egy helyzet akkor Pareto-hatékonyság,¹⁰ ha nem lehet rajta úgy változtatni, hogy legalább egy ember jobban járjon (saját értékelése szerint), miközben senki más nem jár rosszabbul (saját értékelése szerint)¹¹ Ugyanis a hasznosságot nem lehet objektív, csak szubjektív módon mérni, tehát a gazdasági megközelítés szerint, az egyénnél senki nem tudja jobban, hogy mi jó a számára.¹² Például ha Ádámnak van egy lakása, ami 1000 dollárt ér számára és ezt szeretné eladni, akkor számára ezt már 1001 dollárért megérné megtenni, mivel ekkor már 1 dollárral többet kapott, mint amennyire a saját lakását értékelte, azaz jobban járna, mintha 1000 dollárért adná el. Tegyük fel azt, hogy Zoltán lakást szeretne venni, amelyre rendelkezésére áll 1200 dollár, azaz az adott helyzetben egy lakás 1200 dollárt ér meg számára. Ha Ádám lakása megfelel Zoltánnak és sikerül a lakást eladni 1000 dolláros áron akkor Zoltánnak még mindig marad 200 dollárja

⁹ Vilfredo Pareto olasz közgazdász után kapta a helyzet az elnevezését, aki a javak egyenlőtlen eloszlásával foglalkozott

¹⁰ A Pareto-hatékonyságról lásd: Sajó András Közgazdaságtani vizsgálódások a jogról In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 10.-11.o.

¹¹ Robert Cooter – Thomas Ulen: Jog és közgazdaságtan, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005, 28.o.

¹² Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 6. o.: „Ha két ellenérdekű fél viszonyában ugyanaz az ok az egyik fél számára kedvező, míg a másik fél számára kedvezőtlen változást eredményez, ám az előző fél szubjektív jólétértéke , elégedettsége nagyobb lesz , mint az utóbbi fél elégedetlensége (tehát az előbbi fél szubjektíve pozitívabban ítéli meg a maga számára a változás hatását, mint amennyire kedvezőtlenül ítéli meg ugyanezt a másik fél), akkor az adott változás hozzájárul az állami jólét növekedéséhez.”

úgy, hogy lett egy lakása, ami számára 1200 dollár értékkel bír. Így Zoltán tulajdonában lesz egy számára 1200 dollárt érő lakás és még 200 dollár, Ádám pedig megkapja az 1000 dollárját, vagyis azt a pénzt, amennyire ő a saját lakását értékelte, azaz Zoltán úgy járt jól, hogy Ádám nem járt rosszabbul, mint az ügylet előtt. (ingatlan cseréje előtti helyzet nem volt Pareto-értelemben vett hatékony helyzet, mivel lehetett rajta úgy javítani, hogy senki más (ebben az esetben Ádám) nem járt rosszabbul. Ha Ádám 1200 dollárért adja el a lakást akkor neki lesz 200 dollár tiszta nyeresége, mivel csak 1000 dollárra értékelte saját lakását. (Ez a helyzet szintén Pareto hatékony mivel nem lehet rajta úgy változtatni, hogy valaki más ne járna rosszabbul). A következő esetben tegyük fel, hogy a lakás 1100 dolláros áron cserél gazdát. Ebben az esetben mindkét fél 100 dollárral gazdagabb lesz, mint az ügylet előtt volt, azaz mindkettejük helyzete javult az új elosztás következtében, mivel Ádám 1100 dollárt kap az 1000 dollárra értékelt ingatlanjáért és Zoltán hozzájut az 1200 dollárra értékelt ingatlanjához 1100 dolláros áron.

Tehát, ha egy ember helyzetén, csak más ember(ek) helyzetének a rontása által lehet javítani, akkor a helyzet nem lesz Pareto értelemben javulás, kivéve, ha ezért számára elfogadható módon kártalanítást nyújtanak.¹³ A Pareto javítástól meg kell különböztetni azonban az úgynevezett potenciális Pareto-javítást, vagy más néven Kaldor-Hicks kritériumot¹⁴, mely annyiban különbözik az előbbtől, hogy a nyertes feleknek elég pusztán többet nyerniük az adott tranzakcióval, mint amennyivel a vesztes felek rosszabbul járnak és nem követelmény a tényleges kompenzáció. Például, ha egy autógyár áthelyezi székhelyét egyik városból a másikba és növeli is az üzemeinek a számát, akkor ez által a munkanélküliek aránya az előző városban megnövekszik és az új városban csökken. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az új városban alkalmazott személyeknek kompenzációt kellene fizetni a munkájukat emiatt elvesztő régi város lakóinak. Azonban arra a kérdésre, hogy a javak hatékony elosztása jó, igazságos, vagy társadalmilag és etikailag kívánatos-e sem a JGE, sem pedig a közgazdaságtan nem képes választ adni.¹⁵

¹³ Sajó András: Közgazdasági vizsgálódások a jogról In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 10.o.

¹⁴ Cserne Péter: Richard A. Posner, In. Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből, 2004, Miskolc, Bíbor kiadó, 305.o.

¹⁵ Posner, Richard A.: A közgazdasági gondolkodás természete, In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 102.o.

2. A Coase-tétel és a tranzakciós költségek

Az úgynevezett Coase-tétel a következőt mondja ki: Amennyiben a tulajdonjogok pontosan meg vannak határozva és az alknak nincsenek jelentős akadályai (azaz nincsenek tranzakciós költségek), akkor a jogosultságok eredeti elosztásától függetlenül megvalósul az erőforrások Pareto-hatékony felhasználása. A tétel tartalmi elemei Ronald Coase „A társadalmi költség problémája” című tanulmányában kerültek megfogalmazásra, de a Coase-tétel elnevezés George J. Stigler nevéhez köthető, aki összefoglalta Coase gondolatait és egy tételként fogalmazta meg azokat.¹⁶

A tranzakciós költségek alatt tulajdonképpen a csere költségeit értjük, vagyis azokat a költségeket, amelyekkel a feleknek számolni kell azon felül, hogy az adott javakról lemondanak annak érdekében, hogy más javakat szerezzenek. A tranzakciós költségeket három nagy csoportba lehet sorolni.¹⁷

Az első csoportba tartoznak az információs, vagy keresési költségek. Például ha valaki szeretne vásárolni egy új ruhadarabot, akkor ebbe a csoportba tartoznak például azok a költségek, amelyeket a leendő vevő arra szentel, hogy megkeresse a megfelelő terméket. Ilyen lehet például a keresésre szánt idő, útiköltségek, internetes keresés esetén az internet díjának kifizetése, az áramfogyasztás stb....

A második csoportba tartoznak az alkuköltségek, vagy döntési költségek. Az alkudozás akkor olcsó, ha a felek ismerik, hogy a másiknak mennyit ér az adott árucikk, és ha kevesen vesznek részt az alkuban. Az alkudozási költségek például alacsonyak az olyan árucikkek esetén, amelynek az árát és az értékét mindkét fél jól ismeri, például egy kenyér értékével mindenki tisztában van. Költségesebb az alku, ha az árucikk értékét nem ismerik ilyen pontosan a felek. Például egy használt autó hibáit a vevőnél sokkal jobban ismeri az eladó, a vevő azonban a rendelkezésére álló pénzüsszeigről rendelkezik több információval. Egy másik költséges alku lehet például, ha egy ingatlannak több tulajdonosa van és a tulajdoni hányadok megegyeznek, de a tulajdonosok például más-más országban laknak.

A tranzakciós költségek harmadik fajtája az érvényesítési és ellenőrzési költségek csoportjába sorolhatók. Ezek a költségek alacsonyak, ha a szerződösszegés könnyen észrevehető és a jogkövetkezmény könnyen érvényesíthető. Például nincs érvényesítési

¹⁶ George J. Stigler: The Theory of Price, New York, Macmillan, 1966

¹⁷ Cooter- Ulen: 103.o.

költség, ha az élelmiszerüzletben vásárolok egy kenyeret, de akár kiemelkedően magas is lehet, ha valaki végrehajtási eljárást indít a szerződésszegő fél ellen (például pénzkölcsön esetén)¹⁸ Könnyen belátható az, hogy a gyakorlatban szinte nem is létezik olyan ügylet, amelyhez ne tartozna akár egy minimális tranzakciós költség is. A Coase-tétel értelmében tehát, ha ezek a tranzakciós költségek nem lennének, akkor megvalósulna a javak Pareto-hatékony felhasználása (amennyiben a tulajdonjogok egyértelműen meg vannak határozva.)¹⁹

3. A Posner-tétel (a common law hatékonysági elmélete)

Mivel a gyakorlatban szinte lehetetlen elkerülni a tranzakciós költségeket és ez által sok hatékonyságot (*hatékony elosztást*) eredményező ügylet hiúsul meg, ezért kell a jog, ami kiigazítja ezeket a helyzeteket, vagyis, hogy segítsen megvalósítani a jogosultságok hatékony elosztását, amelyeket a magas tranzakciós költségek megghiúsítanak. Tehát „a jog feladata: imitálni a piacot”²⁰ (ez a tétel normatív változata) és a lehető legkisebbre redukálni a tranzakciós költségeket, hogy ez által maximalizálja az össztársadalmi jólétet.²¹ A Posner-tétel tehát a következő: amikor az alku nem teljesülhet a magas tranzakciós költségek miatt, van a jognak egy olyan hatékonysági feladata, hogy csökkentse az ügyleti költségeket és közvetlenül elősegítse az anyagi erőforrások hatékony allokációját.²² Vagyis a jogrendszernek a legkisebb tranzakciós költség szolgáltatásban kell állnia, ami a piaci megoldást valószínűsíti. Posner álláspontját kiválóan foglalja össze Polinsky, mely szerint, ha a tranzakció költsége zérus, akkor a jogrendszer szerepe közömbös, minthogy a hatékonyság a piac útján mindenképpen megvalósul. Ha a piac nem nyújt hatékony eredményeket a nagy tranzakciós költségek miatt, a jogrendszert úgy kell szabályozni, hogy a lehető legkisebbre szorítsa vissza ezeket a költségeket. Ha a piac még ezután sem működik jól, a jogrendszert úgy kell

¹⁸ A tranzakciós költségekről lásd: Peter Behrens: A jog egy gazdasági elméletének szempontjai In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó és Robert Cooter – Thomas Ulen: Jog és közgazdaságtan 100-107.o.

¹⁹ A tulajdonjogról a gazdasági elemzés szempontjából lásd: Harold Demsetz: A tulajdonjog új elméletének alapjairól In.: A jog gazdasági elemzése, KJK, Budapest, 1984, 141-154.o.

²⁰ Cserne Péter 304.o.

²¹ Tóth J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet 5.o.

²² Veljanovski: A jog gazdasági megközelítése: kritikai bevezetés In.: A jog gazdasági elemzése (válogatott tanulmányok), szerk.: Harmathy Attila és Sajó András, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 52.o.

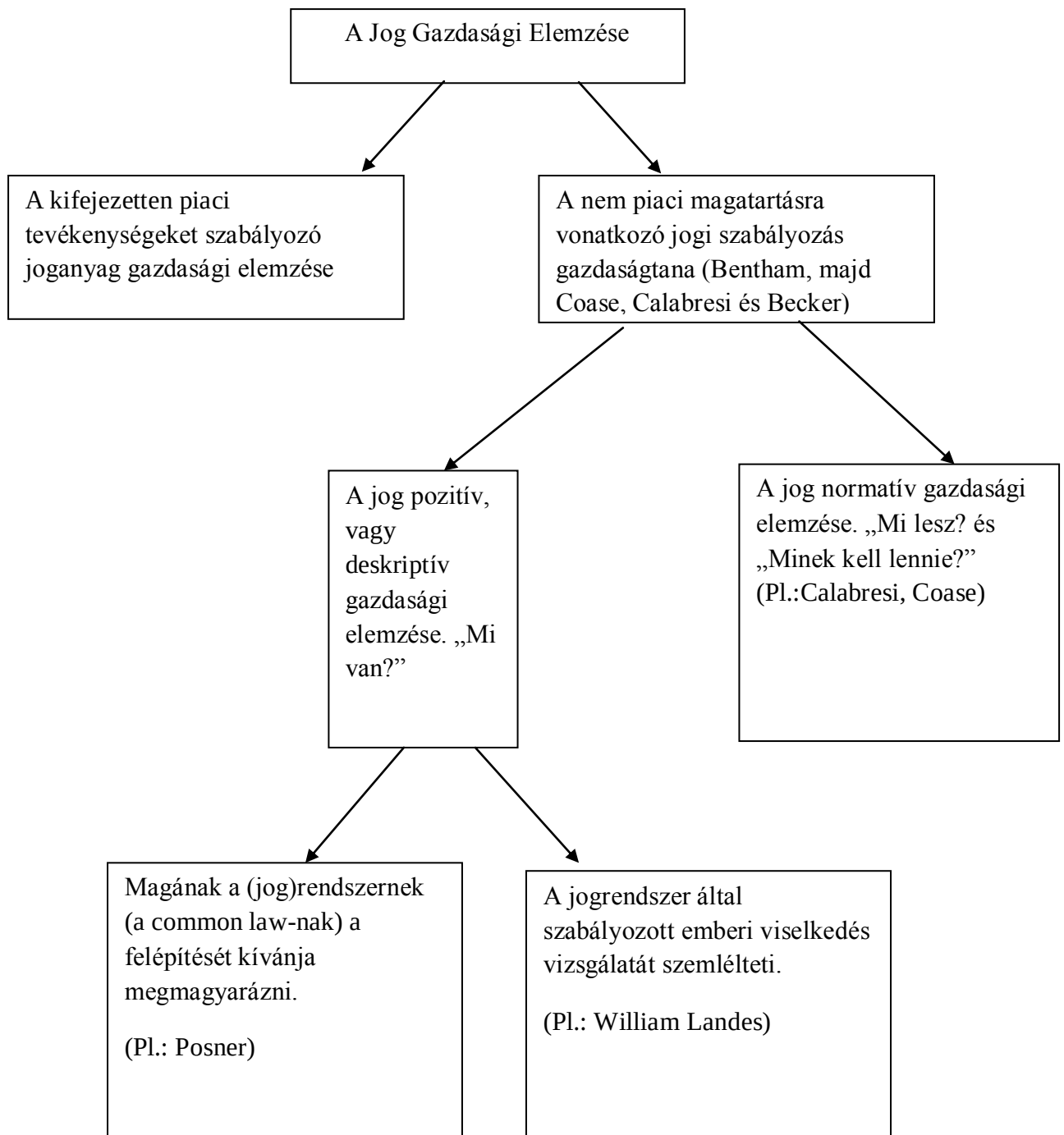
szabályozni, hogy utánozza a piacot.²³ Posner tételét²⁴ szokás a szakirodalomban a common law közgazdasági hatékonysági elméletének is nevezni, hiszen elmélete szerint a common law hallgatólagos célja a gazdasági hatékonyság érvényre juttatása (a Posner tétel pozitív változata). Azonban ezzel az elmélettel kapcsolatban Veljanovski érdekes álláspontot fogalmazott meg, melyben arra hívja fel a figyelmet, hogy a common law-ra jelentős befolyást gyakorolt a „laissez faire” gazdaságpolitika, így az piacszerű tulajdonságokat is felmutat, de ebből nem következik az, hogy a piac fogyatékoságait is kijavítani hivatott lenne.²⁵

²³ Polinsky A gazdasági elemzés, mint potenciálisan hibás termék, In .: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) 1984, Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 340.o.

²⁴ Érdekes észrevenni azt, hogy amíg Posner önmagát inkább a jog pozitív elemzőjének tartja, mint normatív elemzőjének, addig a Posner tétel egy normatív tételnek tekinthető. Ez is igazolja azt, hogy a JGE irányai nem választhatók el olyan élesen egymástól a gyakorlati elemzések során, mint ahogy az elméletileg megtehető és amelyet a jog gazdasági elemzésének irányzatai cím alatt kerül ábrázolásra.

²⁵ Veljanovski 63.o.

*A jog gazdasági elemzésének irányzatai.*²⁶

²⁶ A JGE irányzatainak hasonló bemutatásáról lásd: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés gazdasági jogelméleti megközelítése, In.: Jogelméleti Szemle 2008/2. szám

„He was able to confront difficult issues and decide them in opinions of few words. Today’s judges should follow his example.”

Walter R. Mansfield

American Bar Association Journal, February, 1982, Volume 68

„Képes volt bonyolult problémákat összevetni és néhány szavas ítéletben dönteni róluk. A mai bírának követniük kellene a példáját.”

(A szerző fordítása)

„The Hand rule, as Judge Hand meant it, is no deus ex machina that theoretically solves all liability problems”

Allan Feldman – Jeonghyun Kim, Brown University 17.o.

„A Hand szabály, ahogyan Hand bíró gondolta, nem egy isteni beavatkozás, amely az összes felelősséggel kapcsolatos problémát megoldja az elméletben.”

(A szerző fordítása)

„The Hand Formula balancing approach is recognised as authoritative by judicial opinions in a majority of states”

Stephen G. Gilles: On determining negligence,

Vanderbilt Law Review, vol.54/3, 2001,815.o.

„a Hand Formula általi szemlélet a legtöbb államban adott bírói véleményekben irányadó”

(A szerző fordítása)

II. A Learned Hand teszt és a gondatlan károkozás

1. Az Egyesült Államok kontra Carroll Towing Co. ügy

A gondatlan károkozó felelősségének megállapítására alkalmas formulát 1947-ben mondta ki Learned Hand²⁷ bíró (Hand szabály, Learned Hand teszt)²⁸ a United States v. Carroll Towing Co. ügyben²⁹ és attól fogva az Egyesült Államokban általánosan elfogadottá vált a szerződésen kívüli károkozás (*law of tort*) területén.

A perben résztvevő felek a következők voltak:

- 1; Connors Marine Co., Inc., Az 'Anna C' nevű uszály tulajdonosa, felperes
- 2; Pennsylvania Railroad Co., az 'Anna C' nevű uszály bérlője
- 3; Az Egyesült Államok, az 'Anna C' uszály rakományának (liszt) tulajdonosa, felperes
- 4; Carroll Towing Co., Inc., a 'Carroll' nevű vontatóhajó tulajdonosa, az alperes
- 5; Grace Line, Inc., a 'Carroll' nevű vontatóhajó bérlője, és a kikötőmester munkáltatója.³⁰

A történeti tényállás szerint 1944. január 2-án New York város, Manhattanben levő kikötőjében az 'Anna C' nevű uszály ki volt kötve az 52-es mólóhoz, azonban még mellé kötöttek 5 másik uszályt is. Az alperes vontatóhajójának (*Carroll*) legénysége (*Carroll's Towing Co.*) el akarta kötni az egyik uszályt, de nem volt senki a többi uszályon, így maguk akarták eloldani a horgonykötéssel rögzített uszályokat. A művelet rosszul hajtották végre, az 'Anna C' leszakadt a rögzítőköteleiről és elszabadult, majd összeütközött a haditengerészeti egyik tankhajójával. Az 'Anna C' merülési vonala alatt a tankhajó propellere egy léket ütött, amelyet nem vettek észre azonnal. Az 'Anna C'-t egy másik uszály segítségével betolták két móló közé, de az rövid idő múlva elsüllyedt, rajta az Egyesült Államok tulajdonát képező rakományával együtt. Az 'Anna C' tulajdonosa (*Connors Marine Company*) perelte a vontató uszály tulajdonosát (*Carroll Towing Company*), hiszen véleménye szerint a legénység gondatlanul járt el, amikor hozzányúlt a rögzítő horgonykötélhez. A vontatóhajó tulajdonosa

²⁷ Learned Hand bíró (1872-1961) az Amerikai Egyesült Államok Második Kerületi Fellebbviteli Bíróságának (U.S. Court of Appeals for the Second Circuit) bírja volt

²⁸ A Hand Formula tulajdonképpen a Learned Hand teszt matematikai képlettel történő kifejezése. (Id.: Stephen G. Gilles: On determining negligence, 818.o.)

²⁹ United States versus Carroll Towing Co. 159 F.2d 169 (2d Cir. 1947).

³⁰ Allan M. Feldman – Jeonghyun Kim: The Hand Rule and United States v. Carroll Towing Co. Reconsidered, Brown University working paper, 2002, 2.o.

azzal védekezett, hogy legénysége kereste az elsüllyedt hajó kormányosát, aki megakadályozhatta volna segítségével a balesetet, de azon nem találtak senkit.³¹ Az 'Anna C'-t a Pennsylvania Railroad Co. bérelte a Conners Marine Co.-tól és a szerződés alapján a bérbeadó köteles volt kormányost is biztosítani az uszályhoz délelőtt 8 és délután 4 óra között. A kormányos január 3-án délután 5 órakor hagyta el a hajót, azonban az uszály másnap délután 2 órakor szabadult el, tehát 21 órával azután, hogy elhagyta a fedélzetet. A kormányosnak a baleset idején a fedélzeten kellett volna tartózkodnia a szerződés értelmében és a bizonyítási eljárás során az is kiderült, hogy nem volt megfelelő indoka arra, hogy miért nem tartózkodott a fedélzeten. Abban a helyzetben, amikor a januári nappalok igencsak rövidek ráadásul a második világháború eseményei miatt is zsúfolt kikötőkben az uszályok mozgatása folyamatosan történt,³² a kár bekövetkezésének valószínűsége sokkal magasabb, mint egy olyan kikötőben, ahol naponta csupán néhány hajó fordul meg és a nappalok is hosszabbak. Tehát amennyiben a kormányos a nappali munkaórák alatt a fedélzeten lett volna, úgy időben észrevehette volna a léket és segítséget kérhetett volna a rakomány és az uszály megmentése érdekében.

Az elsőfokú bíróság megítélte a kártérítést az 'Anna C' tulajdonosának, hiszen gondatlannak találta a vontatóhajó kapitányát és fedélzeti munkásait, valamint a kikötőmestert a hajó visszaigazításában, azonban az elsüllyedt uszály tulajdonosát nem találta gondatlannak a káresemény bekövetkeztében. Az elsőfokú bíróság három korábbi precedens alapján hozta meg a döntését, melyekben nem találták gondatlannak azokat a hajóikon éppen nem tartózkodó kapitányokat, akiknek a hajóját ezen idő alatt károsodás érte.

A másodfokú bíróság (Learned Hand bíró elnökletével, valamint Frank és Chase kerületi bírákkal) az elsőfokkal ellentétesen állapította meg az elsüllyedt uszály tulajdonosának felelősségét, így kármegosztásra került sor. Az indokolás szerint ugyanis, ha a kormányos az Anna C-n tartózkodott volna, akkor a léket kellő időben észlelhette volna és ezáltal, ha az uszály nem is, de a rakomány megmenthető lett volna.³³ Így hát az Anna C tulajdonosa együtt felel (*along with*) a vontatóhajó tulajdonosával és a kikötőmester

³¹ Morissette, Emily Lynch: Personal injury and the law of torts for paralegals, Aspen Publishers Inc., 2008, 32-33.o.

³² Marc A. Franklin and Robert L. Rabin: Cases and Materials on Tort Law and Alternatives, Westbury, New York, The Foundation Press, 1992, 38.p.

³³ Patrick J. Kelley: The Carroll Towing Case and the Teaching of Tort Law, In.: Saint Louis University Law Journal, vol. 45, 735-736.o

munkáltatójával (Grace Line Inc.). Az Anna C tulajdonosa nem felel az ütközéskor bekövetkezett károkért.

Hand bíró tehát a következőképpen határozott a károk viseléséről: a hajók összeütközésével kapcsolatos károkat a Grace Line és a Carroll Towing Co. viseli fele fele arányban. A rakomány elsüllyedésével kapcsolatos károkat egyharmad-egyharmad arányban viselik a Grace Line, a Carroll Towing és a Conners Marine vállalatok.

Hand bíró további 10, tehát összesen 13 precedenst vizsgált meg, melyekben hétszer gondatlannak minősítették, hatszor pedig nem tekintették gondatlannak hasonló esetben a hajó távollévő kapitányát. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy nincsen egy általános szabály arra nézve, hogy egy megfelelően a parthoz rögzített hajó távollévő kapitánya felelős-e, avagy sem a távolléte alatt a hajón bekövetkező károkért.

Hand bíró ítéletében a következő gondolatot fejtette ki, mely által azt kívánta bizonyítani, hogy a United States v. Carroll Towing ügyből és a korábbi precedensekből megalkotható egy általános felelősségi teszt. Kifejtése szerint nyilvánvaló, hogy nem létezik egy általános felelősségi alakzat az ilyen esetekre. Mivel vannak olyan esetek, amikor egy uszály rögzítőkötele eloldódik és, amennyiben ez megtörténik, akkor fenyegetést jelent a közelében levő többi hajóra. Mint más hasonló esetekben, a tulajdonos kármegelőzésre vonatkozó kötelezettsége jelen esetben is három változó értékétől tehető függővé:

- 1; annak a valószínűsége, hogy a hajó leszakad a rögzítőkötéléről
- 2; amennyiben kárt okoz, az okozott kár nagysága
- 3; a megfelelő óvintézkedések megtételének a költsége

Ezt az elképzelést matematikailag is lehetséges levezetni, amely talán könnyebbé teszi a megértését. Amennyiben a valószínűséget 'P'-vel, a kárt 'L'-el és az óvintézkedések terhét 'B'-vel jelöljük, akkor a felelősség attól függ, hogy 'B' kisebb-e, mint 'L' megszorozva 'P'-vel, vagyis $B < P * L$ ³⁴

Posner a képletet a következőképpen foglalja össze: az alperes akkor gondatlan, ha a baleset által előidézett kár (*severity of loss – jele: L*), megszorozva a baleset előfordulásának valószínűségével (*probability of loss – jele: P*), meghaladja azoknak az óvintézkedéseknek a költségét (*burden of precautions*), amelyeket az alperes foganatosíthatott volna a kár megelőzésére, mely elemet Hand 'B'-vel jelölt.³⁵

³⁴ United States v. Carroll Towing Co., 159 F.2d 169, 173 (2d Cir. 1947).

³⁵ Richard Posner: Economic Analysis of Law, Seventh Edition, Aspen Publishers, New York, 2007, 168.o.

Tehát valaki gondatlan, amennyiben:

az óvintézkedések értéke < a kár bekövetkeztének valószínűsége X kár nagysága³⁶ ($B < P * L$)

de nem gondatlan amennyiben:

az óvintézkedések értéke > a kár bekövetkeztének valószínűsége X kár nagysága ($B > P * L$)

Tegyük fel, hogy a fent említett ügyben (*United States versus Carroll Towing Co.*)³⁷ az elsüllyedt hajó és rakományának értéke 100.000 dollár és az uszály elszabadulásának valószínűsége a kormányos fedélzeten való tartózkodása nélkül 0,1 százalék (0,001), azonban, ha a kormányos a fedélzeten tartózkodik a hajó elszabadulásának a valószínűsége 0,005 százalék (0,00005). Feltételezzük továbbá, hogy az uszálytulajdonosnak 25 dollárt kell fizetnie a kormányosnak, hogy az egész nap a fedélzeten maradjon.³⁸ Ebben az esetben egyértelműen megállapítható, hogy a károkozó uszálytulajdonos gondatlan volt hiszen:

kár értéke * kár valószínűsége > megelőzés költsége.

Azaz $100.000 * 0,001 > 25$ ($100 > 25$).

Ugyanakkor, ha a kormányos a fedélzeten marad:

$100.000 * 0,00005$ ($5 < 25$).

Ekkor a formula szerint nem minősült volna gondatlannak.³⁹

Posner azonban vitatja a szabály hatékonyságát annyiban, amennyiben azt kizárólag az alperesre alkalmazzák és elméletét a következőkkel támasztja alá: „Tételezzük fel, hogy egy várható baleset 1000 dolláros költségét az alperes 100 dolláros költséggel háríthatta volna el, míg a felperes csupán 50 dolláros költséggel. A hatékony megoldás itt az, ha a terhet a felperes viseli, vagyis nem kap lehetőséget arra, hogy az alperestől kártérítést igényeljen. Ha az alperes viseli a terhet, a felperest semmi sem ösztönzi az óvintézkedések⁴⁰ (*precautions*) fogantatására (kivéve, ha a kártérítés, amire jogosult, nem teljes mértékben kárpótolja őt a

³⁶ Morissette: Personal injury and the law of torts for paralegals, 32.o.

³⁷ Az eredeti Hand féle jelölés: B (burden –az óvintézkedések terhe), L (liability-felelősség), P (possibility-valószínűség.). Ugyanezekre az elemekre Robert Cooter és Thomas Ulen a következő jelöléseket alkalmazza: W_i , A, p' , Posner is a BLP jelölést követi, de nála az 'L' a veszteséget (loss) jelöli. Cooter-Ulen: Jog és közgazdaságtan 365.o. és Posner: Economic Analysis of law 167-168.o.

³⁸ Az adatokért lásd: Cooter – Ulen: Jog és közgazdaságtan, 368.o., 8.16. kérdés

³⁹ Gyovai Márk: Gazdasági elemzés a jogelméletben és a büntetőjogban, In.: De Iurisprudencia et Iure Publico 2011/4.szám, 312.o.

⁴⁰ Marton Géza a polgári felelősségről szóló könyvében a kárkötelmekre vonatkozó alapelvek körébe sorolja az úgynevezett „prevenciótörekvést”. Marton Géza: A polgári jogi felelősség, Budapest, 1992, Triorg Kft., 100-101.o.

veszteségért), aminek következtében nem születik optimális megoldás a baleset problémájára.”⁴¹ Tehát a hatékonyság azt is megkövetelheti, hogy maguk a károsultak tegyenek megelőző jellegű intézkedéseket, ha ők kerülhetik el a károkat a legalacsonyabb költségráfordítással.⁴² Az óvintézkedések és a megelőzés költségei már a magyar polgári jogászokat is foglalkoztatta, például Eörsi Gyula 1958-as művében a következőt írja: „A megelőzéssel kapcsolatban egyébként felmerül az a kérdés is, hogy hol vannak a megelőzési kötelezettség határai, milyen erőfeszítést lehet e téren elvárni, hogy a várható károsodással arányban nem álló költsékezésre is fennáll-e ez a kötelezettség.”⁴³ A szerző az óvintézkedések érdekében alkalmazott aránytalan költsékezés fogalmának a kitöltését a bíróságokra bízta, nem töltötte azt meg tartalommal (1958-ban). Eörsi Gyula kérdésére azonban tökéletes választ ad a Learned Hand bíró által megalkotott teszt, amelyet ebben az esetben a felperes, azaz a károsult magatartásának vizsgálatára kell alkalmazni.

Összegezve tehát a Learned Hand teszt annak a gyakorlati tételnek az igazolására szolgál, amely szerint az egyes személyeknek nagyobb gondosságot kell tanúsítaniuk, amikor a várható jó következmények többet nyomnak a latban, mint a várható rossz következmények.⁴⁴ Tehát a felelősség megállapítása attól függ, hogy a kár bekövetkezésének valószínűsége és a kár nagyságának a szorzata vajon meghaladja-e az óvintézkedések költségét.⁴⁵ A gazdasági elemzés szerinti megközelítés (amelyet Richard Posner is képvisel) értelmében tehát a Learned Hand teszt a fizetési hajlandóság mérésére szolgál, mivel azt kívánja meg a cselekvőtől (lehetséges károkozótól), hogy költséghatékony módon járjon el, vagyis mérlegelje az esetleges költségeket és hasznokat.⁴⁶ Amennyiben az óvintézkedések költségei meghaladnák a $P \cdot L$ értéket, úgy azokat az óvintézkedéseket nem kell megtenni,

⁴¹ Polinsky: A gazdasági elemzés, mint potenciálisan hibás termék: útmutató a fogyasztó részére Posner: A jog gazdasági elemzése című könyvéhez, 342.o.

⁴² Veljanovski: A jog gazdasági megközelítése: kritikai bevezetés, 52.o.

⁴³ Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért, 1958, Budapest, KJK kiadó, 79.o.

⁴⁴ Stephen G. Gilles: On determining negligence, 820.o. „The Hand Norm stands for the pragmatic proposition that persons should choose to take greater care when the expected good consequences outweigh or overbalance the expected bad consequences.”

⁴⁵ John Prather Brown: Toward an Economic Theory of Liability, In.: The Journal of Legal Studies, 1973, n.2., 332.o.

⁴⁶ Kenneth W. Simmons: The Hand Formula in the Draft Restatement (Third) of Torts: Encompassing Fairness as Well as Efficiency Values, In.: Vanderbilt Law Review 2001 n.54., 918.o.

pontosabban addig kell csökkenteni az óvintézkedésekbe fektetett költségeket, amíg éppen egyenlő lesz a $P \cdot L$ értékkel.

2. Learned Hand bíró öröksége – A Restatement (Second) of Torts és Richard Posner bírói döntései

Az Egyesült Államokban jogszabályi szinten az American Law Institute által kiadott model törvény a Restatement (Second of Torts)⁴⁷ tartalmazza a Hand szabályt. Ezen jogszabály értelmében gondatlanság az ésszerűtlen kockázat kiváltása, amely úgy határozható meg, hogy valakinek a várható költségei meghaladják ezen költségek elkerülésének a költségeit.⁴⁸

A 291. § szerint: „Ha valamely cselekvés az ésszerűen gondolkodó ember számára felismerhető módon más személy más személy károsodásának a veszélyét hordozza, a kockázat ésszerűtlen, a cselekvés pedig vétkes (negligent), ha a kockázat olyan mértékű, hogy az meghaladja a cselekvés, vagy annak különös végrehajtási módja jogilag elismert hasznosságát.”⁴⁹

Ez a szakasz a hatékonyság követelményét írja elő jogszabályi szinten, hiszen ezen szakasz szerint a megelőzésre fordított költségeket (B érték) addig kell növelni, amíg az utolsó egységnyi ráfordítás éppen egy egységgel csökkenti a kár várható értékét (vagyis a $P \cdot L$ értéket).⁵⁰

Amikor a bíróság úgy döntött, hogy a United States vs. Carroll Towing ügyben a kormányos nem cselekedett ésszerűen gondolkodó emberként, amikor annyi időre elhagyta a hajót, akkor tulajdonképpen egy értékítéletet mondott ki, mely szerint a hajó biztonságához fűződő társadalmi érdek nagyobb súllyal bír a kormányos szabadságához fűződő társadalmi érdeknél, melyet a Restatement következő szakaszai határoznak meg.

A 292. § azt határozza meg, hogy mely tényezőket kell figyelembe venni a cselekvő viselkedésének a hasznosságának a meghatározásánál:

⁴⁷ A dolgozat végén szereplő mellékletben lásd a Restatement (Second) of Torts szövegét eredeti nyelven

⁴⁸ Stephen G. Gilles: The invisible Hand Formula, In.: Virginia Law Review, volume 80, number 5, 1015.o.

⁴⁹ Cserne Péter fordítása. Id. Cserne Péter: Richard A. Posner, In. Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből, Bíbor kiadó, Miskolc, 2004, 305.o.

⁵⁰ Ezen szakasz értelmezéséről ld.: Cserne Péter, uo. 305-306.o.

„Annak a meghatározásában, hogy a jog eldöntse vajon a cselekvő gondatlan-e, a következő tényezőket kell figyelembe venni:

- (a) az a társadalmi érték, amelyet a jog ahhoz az érdekhez kapcsol, amelyet az adott emberi magatartás előremozdít, vagy megvéd.
- (b) annak a lehetőségnek a mértéke, hogy ezen érdek a sajátos magatartás során előremozdul, vagy védelemben részesül.
- (c) annak a lehetőségnek a mértéke, hogy ezen érdek egy másik, kevésbé veszélyes emberi magartás által is megfelelően előremozdítható, vagy védelemben részesíthető.

293. § A kockázat nagyságának meghatározásánál szerepet játszó tényezők: A kockázat nagyságának meghatározásakor a károkozó gondatlanságának eldöntésekor az alábbi tényezők lényegesek:

- (a) az a társadalmi érték, amelyet a jog azon érdekekhez kapcsol, amelyek veszélynek vannak kitéve
- (b) annak a valószínűsége, hogy a károkozó cselekménye valakinek bármely érdekét megsérti, vagy olyasvalaki érdekét sérti, aki a károsult osztályához tartozik.
- (c) azon kár nagysága, amely a veszélyeztetett érdekekben valószínűleg bekövetkezik
- (d) azon személyek száma, akik érdeke valószínűleg sérül, amennyiben a kockázat károsodás bekövetkeztéhez vezet.⁵¹

A Carroll Towing ügyben ezen értékek a következők voltak: az uszály és a rajta lévő rakomány biztonságos mozgatásához fűződő társadalmi érdek, a kormányos szabad mozgásának jogához fűződő érdek, az elsüllyedt hajó és a rakomány értéke stb....

A Learned Hand teszt gyakran ott húzódik a bírói döntések alatt akár tudatosan (ld. Richard A. Posner ítéletei), akár tudat alatt (lásd később: a magyar Legfelsőbb Bíróság EBH2009. 2042 számú elvi bírósági határozatát). Ahogyan Barbara Ann White írja, a Hand formula a reneszánszát kezdte élni Richard Posner Hetedik Fellebbviteli Kerületi Táblára történő kinevezésével.⁵² Sok bíró azonban a sokkal emberközelibb kérdést teszi fel a gondatlan károkozók viselkedésével kapcsolatban: „Mi az, amit egy ésszerűen gondolkodó ember tett volna?”, vagy amennyiben magyarországi bíróról van szó: „úgy járt-e el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható?”. Richard Posner a Davis vs. Consolidated Rail

⁵¹ a 292-293 szakaszok a szerző fordításai

⁵² Barbara Ann White: Risk-Utility Analysis and the Learned Hand Formula: A Hand that helps or a Hand that hides, In: Arizona Law Review, 1990, Volume 32. number 1, p.76-137, 79.o.

Corporation⁵³ ügyben kifejezetten a Learned Hand tesztet alkalmazta a gondatlan károkozó felelősségének megállapításánál. Az ügy felperese (Davis) vasúti kocsik ellenőrként dolgozott. A vonatállomáson álló egyik szerelvény alá bemászott, abból a célból, hogy megvizsgáljon egyes kocsikat, amelyeket a munkáltatója adott bérbe az alperes vasúti vállalkozónak, azonban nem lengette meg a szokásos kék zászlót, amely annak a jele, hogy a szerelvényt nem szabad megmozdítani, mert balesetveszélyes és amely kötelezettséget a szövetségi jogszabályok előírják a vasúti munkások számára. Davis látta, hogy a mozdonyt lekapcsolták a szerelvényről és az el is hajtott. Azonban nem tudott arról, hogy egy másik csapat a szerelvény ellenkező oldalára csatlakoztatott egy másik mozdonyt. A szerelvény elindult anélkül, hogy a kötelező kürtjelzést, vagy csengetést megtette volna (amennyiben Davis tapasztalt vasúti munkás, akkor tudnia kellett volna, hogy a vasúti szerelvényt mindkét oldaláról el lehet húzni). Davis megpróbált kijutni a mozgó vonat alól, azonban a jármű térd alatt levágta az egyik lábát és másik lábának a lábfejét. Az elsőfokú bíróság megítélte a kártérítést a felperesnek, aki arra hivatkozott, hogy az alperesnek meg kellett volna fűjnie a mozdony kürtjét, vagy valakinek végig kellett volna néznie a szerelvények alját az elindulás előtt. A fellebbviteli bíróság, Richard Posner elnöklétével is arra a következtetésre jutott, hogy túlságosan nagy terhet jelentene az, hogy az alperes az egész szerelvényt átvizsgálja minden indulás előtt, tekintettel arra, hogy annak a valószínűsége, hogy valaki éppen a szerelvény alatt lesz, meglehetősen alacsony, azonban az óvintézkedések költsége magas lenne. A bíróság úgy találta, hogy a dolgozóknak kötelességük lett volna a megfűjni a kürtöt, mivel ebben az esetben az óvintézkedések költsége (a kürtjelzés adása - B érték) viszonylag kicsi, azonban a P*L érték ennél jelentősen nagyobb volt még akkor is, ha nem jelezte senki a zászló meglengetésével, hogy a szerelvény alatt tartózkodik. Egy óvintézkedés hasznainak a meghatározásánál, azt kell figyelembe venni, hogy mekkora a várható baleset költsége, amelyet az óvintézkedés elhárít. A szakértőnek nem csak az adott baleset várható költségeit kell meghatároznia, de más hasonló baleset költségeit is, amelyet az óvintézkedés megakadályozhat.⁵⁴ Tehát nem írható elő az, hogy minden esetben indulás előtt ellenőrizték végig az összes induló szerelvényt, hogy van-e alatta valaki, hiszen ez sok időbe és nagy erőfeszítésbe kerülne, azonban a vonatkürt megfűjása nem jelent ilyen nagy költséget, sőt az

⁵³ Davis v. Consolidated Rail Corp., 788 F.2d 1260 (7th Cir. 1986), .lásd:

www.projectposner.org/case/1986/788F2d1260 (2012 szeptember 28.)

⁵⁴ James A. Henderson Jr., Richard N. Pearson, John A. Siliciano: The Torts Process, fourth edition, Little Brown and Company, 1994, 206-207.o.,

ebbe fektetett erőfeszítés mértéke nagyon csekély. Posner is úgy vélte, hogy a vonatkürttel való jelzés költsége jelentéktelen, azonban a várható hasznai igen magasak; azonban a kék zászló meglengetésének elmaradása esetén is meg van annak az esélye, hogy valaki a szerelvény alatt, vagy a közelében fog dolgozni,⁵⁵ és ezért ítélte meg ő is a kártérítést a felperes javára.

III. A vétkesség és a felróhatóság az angolszász és a magyar jogban

1. Az amerikai rendszer

A szerződésen kívüli károkozáson (*law of tort*⁵⁶) belül három fő kategória különíthető el:

1; intentional torts (*szándékos károkozás*)

2; strict liability (*kb.: eredményfelelősség, vétkesség nélküli felelősség?*)

3; negligence (*gondatlan károkozás*)

A gondatlan károkozás szabályaira Steven Shavell a 'balesetek joga' kifejezést használja, mely azon szabályok összességét jelenti, ami alapján a károsultak perelhetik és kártérítést követelhetnek a nekik kárt okozó személyektől.⁵⁷

Az angolszász vétkességi rendszerben az alperes vétkességét főszabályként a felperesnek kell bizonyítania, amelyhez a bizonyítékokat is neki kell összegyűjtenie,⁵⁸ azaz a vétkességi rendszerben a felperesen van a bizonyítási teher.⁵⁹ A dolgozatomban a vétkességen belül a

⁵⁵ Lawrence A. Cunningham: Traditional versus economic analysis: Evidence from Cardozo and Posner Torts Opinions, Florida Law Review, vol 62, 2010, 688-690.o.

⁵⁶ a law of tort-ról magyar nyelven lásd: Sólyom László: A polgári jogi felelősség hanyatlása, Akadémiai kiadó, Budapest, 1977, 117-156.o.

⁵⁷ Steven Shavell: Foundations of Economic Analysis of Law, Belknap Press of Harvard University Press, 2004, 175.o.

⁵⁸ Chris Turner: Key Facts Tort Law, 4th edition, Hodder Education, 18.o.

⁵⁹ A vétkességi elv alapján a felperest terhelő bizonyítás nehézségeiről lásd: Marton Géza: A polgári jogi felelősség, 60.o.

gondatlanságot vizsgálom majd, melynek az angol megfelelője a 'negligence'.⁶⁰ A gondosság mértékét az angolszász vétkességi elven nyugvó jogrendszerekben a '*reasonable person standard*' kifejezéssel, azaz az ésszerűen gondolkozó ember mércéjével határozzák meg. A Hand bíró által 1947-ben megalkotott Learned Hand teszt annak az eldöntésében segíti a bírakat, hogy a károkozó személy negligens, azaz gondatlan volt-e a kárt okozó cselekményének megvalósításakor, avagy sem. Az Egyesült Államokban a tesztet azóta is alkalmazzák és a már bemutatott, az *American Law Institute* által publikált *Restatement (Second) of Torts*-ban kapott helyet.⁶¹ A 'Restatement ezen szakaszai azt definiálják, hogy egy ésszerűen gondolkodó ember mérlegeli a cselekedeteinek előnyeit és kockázatait.⁶² Posner definíciója szerint negligens az, aki elmulasztja azon gondosság tanúsítását, amely egy szokásosan megfontolt (*ordinarily prudent*) és gondos (*careful*) személytől elvárható.⁶³

Henry T. Terry a következő fogalmát adja a gondatlanságnak 1915-ben megjelent *Negligence* című tanulmányában: A gondatlanság az a magatartás, amely a károkozás ésszerűtlenül magas kockázatát rejt. A megfelelő gondosság pedig az, amely nem rejt ilyen kockázatot.⁶⁴

Marton Géza a gondatlanságról a következőt írja: „Gondatlanság az elmulasztása a forgalomban megkívánható gondosságnak, mellyel a jogellenes, de nem szándékos eredményt el lehetett volna kerülni...E felfogás nyilván azon a lappangó feltételezésen alapszik, hogy a most mondott mértéket bárki a világon, aki nem hülye, őrült vagy gyermek, be tudja tölteni, ha akarja. Így hibás ha nem tölti be, mert ez csak az ő jóakarátán múlik”.⁶⁵

Petrik Ferenc a gondatlanságot úgy definiálja, hogy: „Gondatlan az, aki nem felel meg annak a mértéknek, melyet a társadalom felfogása szerint tisztességes, gondos – a tevékenység végzéséhez szükséges – hozzáértés és képesség rendes fokával bíró embertől adott helyzetben elvárni lehet.”⁶⁶

⁶⁰ A negligencia szót a magyar nyelv is ismeri, jelentése: nemtörődömség, hanyagság, a magánjogi szóhasználatban a gondatlanság.

⁶¹ Cserne Péter 305.o. és Cooter-Ulen 366.o.

⁶² Emily Lynch Morissette: *Personal Injury and the Law of Torts for Paralegals*, 2009, Aspen Publishers, New York, 37.o.

⁶³ Posner: *A theory of negligence*, *Journal of Legal Studies*, Vol. 1, No. 1, The University of Chicago Press, 29.o.

⁶⁴ Henry T. Terry: *Negligence*, 29 *Harvard Law Review* 40, 1915, p.40-54, 40.o.

⁶⁵ Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, 64.o.

⁶⁶ Petrik Ferenc: *Kártérítési jog*, 23.o.

Az *American Law Institute* még Hand bíró formulája előtt az általa kiadott *Restatement (First) of Torts* a következőképpen definiálja a gondatlanságot: a jog által megkövetelt olyan mérce megszegése, amely mások védelmét szolgálja a károsodás bekövetkezésének ésszerűtlen kockázatával szemben.⁶⁷ A következő szakaszban már azt a gondossági mércét jelölik meg, amely az „ésszerűen gondolkodó embertől az adott körülmények között elvárható”.⁶⁸ Ugyanez a mérce szerepel a *Restatement (Second) of Torts*-ban is. Hand bíró ennek a kérdésnek az eldöntésére alkotta meg a formulát, amely tehát a Learned Hand teszt néven lett ismert az angolszász jogirodalomban.

A reasonable person hipotetikus mércéje kettős célt szolgál. Egyrészt a laikusok (esküdtek) számára fogalmaz meg a károkozókval kapcsolatban egy mindenki által jól értelmezhető mintát és teszi egyértelművé azt, hogy amikor a jogalkotó kötelezettségeket állít az emberek elé, akkor nem valamiféle emberfeletti erőfeszítéseket kíván meg, hanem olyasmit, amit ésszerűen lehetséges teljesíteni. Másodszor az elvárás reasonable person-kénti viselkedés meghatározásával egy objektív mércét állít a vétkes károkozók elé (objektív vétkesség). A károkozó magatartásának vizsgálatánál az esküdteknek nem azt kell mérlegelniük, hogy az adott alperes hogyan járt el és hogy megtett-e minden „tőle telhetőt” (szubjektív vétkesség), hanem azt, hogy megtette-e mindazt, ami egy ésszerűen gondolkodó embertől elvárható.⁶⁹ Jól látható tehát, hogy a vétkességi rendszerben egy objektív mércét állít fel a jogalkotó a gondatlanság meghatározásánál.

2. A magyar rendszer

A magyar jogrendszer számára sem ismeretlen a vétkesség fogalma, amely esetén a károkozó „tőle elvárható” magatartását kell vizsgálni (szubjektív vétkesség). Így a gondatlanság (és szándékosság) csak a vétkességi rendszerben volt értelmezhető a magyar jogban.

Azonban a hatályos Ptk. a felróhatósági rendszert követi, amelyben a károkozónak van meg az a lehetősége, hogy bizonyítsa, hogy ő eleget tett a jogszabály által előírt gondossági

⁶⁷ „the standard established by law for the protection of others against unreasonable risk of harm.” *Restatement (first) of Torts* 282§

⁶⁸ „a reasonable man under like circumstances” *Restatement (First) of torts* 283§

⁶⁹ James A. Henderson Jr., Richard N. Pearson, John A. Siliciano: *The Torts Process*, fourth edition, Little Brown and Company, 1994, 202.o.

követelményeknek. A Ptk 339 és 340 szakaszaiban ez az „adott helyzetben általában elvárhatóság” követelményét jelenti.

Megállapítható az, hogy az angolszász rendszerekben alkalmazott ésszerűen gondolkozó ember mércéje hasonló gondossági követelményt állít a jogalanyok elé, mint amelyet a magyar Ptk. az adott helyzetben általában elvárhatóság mércéjével határoz meg. Tehát a gondosság mértéke nagyon hasonló, a különbség pusztán a bizonyítási teher megoszlásában van. A jogalkotó ugyanis az általában elvárhatóságnál nem a túlságosan óvatos, de nem is a túlságosan könnyelmű emberi viselkedést várja el a jogalanyoktól, hanem egyfajta átlagát azon viselkedéseknek, melyeket a társadalom tagjai tanúsítanak. A racionálisan gondolkodó ember (*reasonable-person*) és az átlagember (*average-person*) Posner jogelméletében azonos: „A bíróságok megbecsülik az átlag, jogi szóhasználatban az ésszerűen gondolkodó ember balesetelkerülési képességét az egyes esetekben...”⁷⁰ írja Posner. Tehát az általában elvárhatóság fogalma és a racionálisan gondolkodó ember fogalma Posner szerint is azonos. A *reasonable person* és a Hand Formula által felállított minta két külön kifejezés egyazon fogalomra,⁷¹ tehát amennyiben a Learned Hand teszt alkalmas a gondatlanság megállapítására az objektív vétkességi rendszerben, úgy alkalmas lesz a felróhatósági rendszerben a felróható emberi magatartás megállapítására is, hiszen a mérce hasonló mindkét rendszerben, csak a bizonyítási teher elosztásában van a különbség. A magyar rendszerben a károkozó kimentheti magát, az Egyesült Államokban pedig a károsult bizonyíthatja a károkozó gondatlanságát.

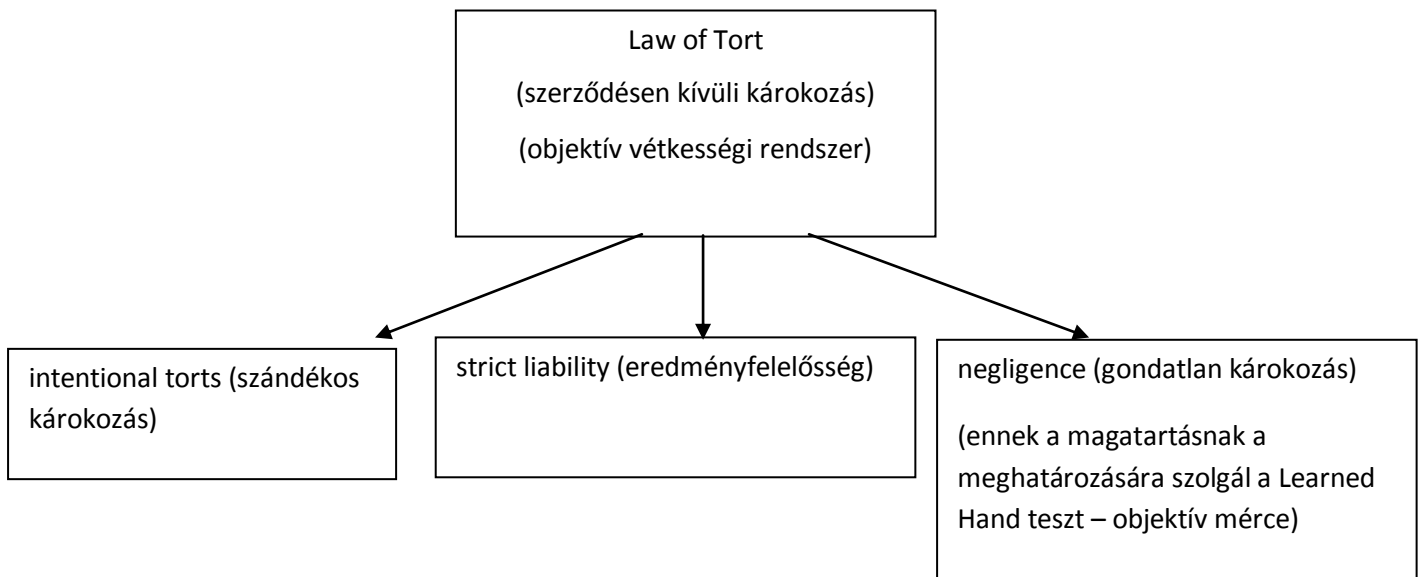
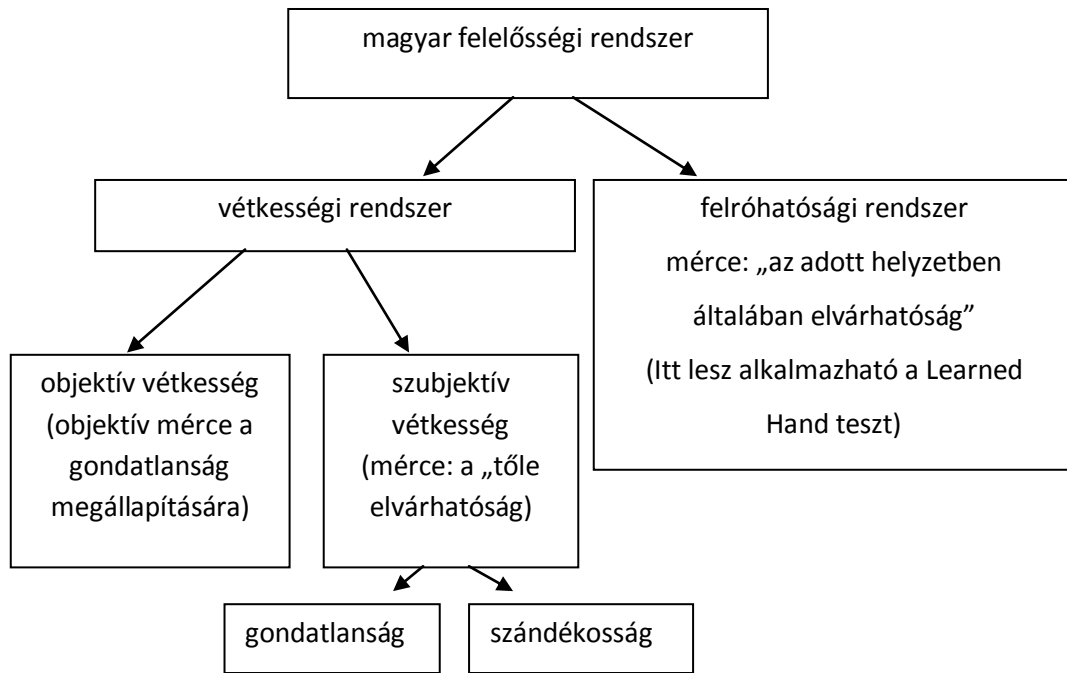
Összegezve tehát a kapcsolódási pont az angolszász vétkességi rendszerben alkalmazott „negligence” és a magyar felróható magatartás mércéje között a következő: a „negligence” megállapítására a „reasonable person” mércéje az alkalmazandó. Ez az átlagembertől elvárható magatartást állítja mértékül az amerikai rendszerben a gondatlan szerződésen kívüli károkozás megállapításánál. A magyar felróhatósági rendszerben is az átlagembertől elvárható magatartás a mérce, azonban itt nem közvetlenül a „reasonable person” és az „átlagember” magatartása a mérce, hanem az adott helyzetben általában elvárhatóság, amely végső soron nem más mint az átlagember magatartásának a vizsgálata az egyedi esetben. A félreértésre okot adhat az, hogy míg a magyar vétkességi rendszerben a mérce a „tőle elvárhatóság” volt a gondatlan károkozás esetén (szubjektív vétkesség), addig

⁷⁰ Posner: *Economic Analysis of Law*, 171.o.

⁷¹ Stephen G. Gilles: *On Determining Negligence: Hand Formula Balancing, the reasonable Person Standard, and the Jury*, 54 *Vanderbilt Law Review*, 2001, 817.o.

az angolszász rendszerben a gondatlanság meghatározása objektivizált volt az eszményi „reasonable person” kategóriája által (objektív vétkesség). Petrik Ferenc a jelenleg hatályos Ptk. felróhatósági rendszeréről is azt írja, hogy méri a vétkességet, ami eltér a szubjektív vétkességtől és lehetővé teszi, hogy embercsoportokhoz mért vétkességi mérce álljon rendelkezésre (ez lenne tehát a reasonable person mércéje), továbbá kijelenti, hogy ez nem szubjektív, hanem „objektív vétkességen” alapuló felelősség.⁷² Tehát azt szándékozom bizonyítani, hogy az amerikai tort law rendszerben alkalmazott objektív vétkesség megállapítására szolgáló Learned Hand tesztet lehetséges alkalmazni a magyar felróhatósági rendszerben is.

⁷² Petrik Ferenc: A kártérítési jog, HVG-ORAC kiadó, Budapest, 2002, 24.o.

3. Az ésszerűség követelménye az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyságban a vétkes károkozás definícióját és önálló perelhetőségét Lord Atkin bíró adta meg 1932-ben a Donoghue v Stevenson ügyben,⁷³ melyet gyakran emlegetnek a „csiga az üvegben” esetként is. A jogesetben Donoghue üveges italában egy csiga volt, amelyet megivott és amitől gyomorproblémái lettek. Ezután 500 font kártérítésért perelte a sör gyártóját, akivel közvetlen kapcsolatban nem is állt, mivel a sört a kávéház szolgálta fel és nem is Donoghue, hanem egy barátja vásárolta azt meg a számára. Mivel korábban hasonló precedens nem volt, ezért szükségessé vált egy új megközelítési mód bevezetése. Lord Atkin bíró ítéletének öt kulcseleme volt: 1) A vétkes károkozás egy önálló szerződésen kívüli károkozás. 2) A szerződésbe foglaltság hiánya irreleváns a keresetindítás szempontjából. 3) A vétkességet egy három részes teszt elvégzése után lehet megállapítani. a) az alperesnek, kell, hogy legyen egy gondossági kötelezettsége a felperes felé b) az alperes által megszegett kötelezettség a megfelelő gondosság mértékén aluli legyen c) az alperes által a felperesnek okozott kár ne legyen túl távoli következménye a kötelezettségszegésnek. 4) A Lord Atkin bíró által kimondott „*neighbour principle*”: „Ésszerű gondosságot kell tanúsítania azon cselekedetek vagy mulasztások esetében, amelyek ésszerűen előre látható módon sérthetik azt, akivel közeli kapcsolatban áll. Kivel is állok a jog szerint közeli kapcsolatban? Azon személyekkel, akikre szorosan és közvetlenül hatással van a cselekedetem, azaz ésszerűen tervezhettem volna, hogy hatással lesz rájuk a kérdéses cselekedetem, vagy mulasztásom. 5) A gyártó olyan kötelezettséggel tartozik a vásárlók és a felhasználók felé, hogy ne okozzon nekik kárt.”⁷⁴

Látható tehát, hogy a kártérítési felelősségben az ésszerűség, az ésszerű előre láthatóság már 1932-ben megfogalmazódik, de nem kerül itt sem olyan kifejezetten tisztázásra, mint 15 évvel később az Egyesült Államokban.

⁷³ Donoghue v Stevenson (1932) AC 562 (HL Sc)

⁷⁴ Chris Turner: Key Facts – Tort Law, 4th edition, Hodder Education, London, 2010, 10-14.o.

IV. A jog gazdasági elemzésének alkalmazhatósága a magyar jogrendszerben

A JGE a magyar jogrendszerben is alkalmazható mind a törvények, mind pedig a bírói gyakorlat tekintetében. Dolgozatomban mindkét tekintetben végzek elemzéseket, melyek természetesen csak példálózó jellegűek, a kártérítés általános szabályainak gazdasági elemzésére koncentrálna,⁷⁵ de természetesen lehetőség van a közjoghoz tartozó jogágak szabályozásainak gazdasági elemzésére is. Például a büntetőjogi mediáció intézményének hazai jogban történő meghonosodása is viszonylag új keletű és a jog gazdasági elemzéséhez szervesen kapcsolható. Itt a felek „megegyezése” folytán születik meg a mindkét fél számára leginkább hatékony megoldás. De lehetőség van az alkotmányjog, közigazgatási jog szabályainak is a gazdasági elemzésére, melyek azonban jelen dolgozatban elmaradnak. Számos jogintézmény és jogeset vizsgálható a jog gazdasági elemzésével, azonban most a megítélésem szerint legszemléletesebb területet és jogeseteket választottam.

A Posner-tétel kimondja, hogy a common-law a hatékonyság követelményeit figyelembe véve működik (a tétel pozitív változata), de amennyiben nem működne a jogrendszer hatékonyan, úgy a piac imitálása a jog feladata, és ez által a hatékonyság érvényre juttatása (a tétel normatív változata). A pályamunkámbanban feldolgozott magyar bírósági határozatok és jogszabályok bemutatásával fogom bizonyítani, hogy nem csak a common-law országok bírái és jogalkotói tartják szem előtt a hatékonyság és ésszerűség követelményének az érvényre juttatását, hanem a magyar jogalkotók⁷⁶ és jogalkalmazók is, így például a Posner-tétel megfelelő értelmezéssel alkalmazható egy kontinentális jogrendszerben, tehát akár a magyar jogrendszerben is. A Posner tétel pozitív változatának segítségével végzek elemzéseket a magyar jogszabályokra és bírói gyakorlatra vonatkozóan, azonban a javaslatok megfogalmazásánál a tétel normatív változata kerül figyelembevételre.

A gazdasági elemzés szempontjai nemcsak a common law bírák gyakorlatában találhatók meg, de a magyar törvények szövegeiben is, bár nem tudatosan a jog gazdasági

⁷⁵ A JGE magyar magánjogban való alkalmazhatóságáról lásd: Vékás Lajos: A magánjog gazdasági elemzése, In.: Állam- és Jogtudomány, XXXIX évfolyam 1998, 3-19.o.

⁷⁶ „Van, amikor az értelemre történő hivatkozás a jogi normák szövegében is megjelenik, pl. az „ésszerű határidő” vagy egy szabály „értelemszerű alkalmazása” előírásakor.” Szabó Miklós: Jogforrás és Jogalkotás, 81.o., de ugyanilyen az okszerű gazdálkodás követelménye a magyar polgári jog rendszerében.

elemzésének hatására, hanem a hatékony szabályozásra törekedve. Azonban ezek a szabályok is vizsgálhatók közgazdasági szempontból, hogy milyen mértékben felelnek meg a hatékonyság és az ésszerűség követelményének.

1. A Hand formula alkalmazhatósága a kártérítés általános szabályainak körében

Az általános kártérítési felelősség elemei a következők: jogellenes magatartás, kár, a kettő közötti okozati összefüggés és a felróhatóság, azaz a felelősség alóli mentesülés hiánya.⁷⁷ Annak ellenére, hogy egy objektivizált, a felróhatóságon alapuló felelősségi rendszert teremt meg a Ptk 339.§⁷⁸, van szerepe a vétkességnek is. Sőt, Eörsi Gyula szerint „a jelenlegi jogunkban a polgári jogi felelősség legáltalánosabb esete a vétkességen alapuló felelősség...”⁷⁹ Ez az állítás még az 1959-es Ptk. hatálybalépése előtti időből való, de a vétkesség nem tűnt, és nem is tűnhetett el a felelősségtan rendszeréből, hiszen „a kártérítési felelősségnek a Ptk 339.§-ában foglalt általános érvényű szabálya is a vétkességi felelősség elvi alapján áll, s így a károkozó magatartás társadalmi értékelésén alapul...”⁸⁰ Vékás Lajos a következőképpen fogalmaz: „a vétkességi kiindulóponttal definiált kimentési klauzula felróhatósági mércéjének szigorodó bírói értelmezése (azaz a fokozott gondosság elvárása a károkozótól) nem csökkenti a kártérítési jog gazdasági hatékonyságát.”⁸¹ Nemcsak, hogy nem csökkenti a bíróság által elvárt fokozott gondosság a gazdasági hatékonyságot, hanem elősegíti annak érvényre jutását. Hiszen törvényi szinten lehetetlen lenne minden potenciális kár okozásával járó tevékenységet szabályozni, azokat mindig az egyes esetekben lehetséges csak vizsgálni. A bírák a gazdasági elemzés alkalmazásával sokszor közelebb kerülhetnének a gazdaságilag hatékony ítélet meghozatalához.

⁷⁷ Az általános felelősségi alakzatról lásd: Ujváriné Antal Edit: Felelősségtan, Novotni kiadó, Miskolc, 2002, 91-103.o.

⁷⁸ Ptk 339.§ (1) Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentese a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

⁷⁹ Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért, KJK könyvkiadó, Budapest, 1958, 77.o.

⁸⁰ Zoltán Ödön: Felelősség szerződésen kívül okozott károkért, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1961, 3.o.

⁸¹ Vékás Lajos: A magánjog gazdasági elemzése, 15.o.

Amennyiben magyar nyelven a hatályos szabályozáshoz igazítva szeretnénk Hand bíró képletét felírni, akkor ezt a következő módon tehetnénk meg: Valaki nem az adott helyzetben általában elvárható módon jár el, ha a bekövetkezett kár nagyságának (K) és a kár bekövetkezésének a valószínűségének (V) a szorzata meghaladja az általa megtett óvintézkedések költségét (Ó). Tehát a képlet a következő lesz: ha $K*V > Ó$, akkor a károkozó nem mentesülhet felelősség alól, azonban ha $K*V < Ó$, akkor mentesülni fog a felelősség alól.

A Ptk 339. § a Learned Hand teszt általi kiegészítéssel, a következő módon szólhat: *„Ptk 339. § (1) Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Az adott helyzetben általában elvárható módon jár el az akinek a baleset megelőzése érdekében tett óvintézkedéseinek a költsége meghaladja a kár nagyságának és bekövetkeztének a valószínűségének a szorzatát.”*

A Ptk 339. §-ba illeszteni a Formulát nagyon szélsőséges eredményeket hozna. Felmerül a kérdés: hogyan lehet alkalmazni a Hand szabályt a nem vagyoni károk, például egy emberi élet elvesztése esetén?⁸² Megállapítható, hogy a formula a vagyoni károk bekövetkezéseinek eseteiben vezet leginkább pontos eredményekre. Azonban az adott helyzetben általában elvárhatóság fogalmának pontosítását mindenképpen elősegíti. Például szemmel látható az, hogyha $Ó > K*V$, akkor a károkozót aligha lehet felelősnek nyilvánítani, tehát valószínűleg mentesülni fog a felelősség alól, hiszen vagy úgy, vagy még óvatosabban járt el, mint ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Tehát az utolsó mondat még pontosabban a következőképpen szólhatna: *„Minden esetben az adott helyzetben általában elvárható módon jár el az, akinek a vagyoni kár megelőzése érdekében tett óvintézkedéseinek a költsége meghaladja a kár nagyságának és bekövetkeztének a valószínűségének a szorzatát.”*

⁸² A nem vagyoni károkról lásd: Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1992

1.1. Az adott helyzetben általában elvárhatóság a Ptk 339. szakaszában

2010-ben a Legfelsőbb Bíróság egy határozatában⁸³ kimondta azt, hogy az autópálya kezelője felelős azért a kárért, amely abból adódott, hogy a vadvédelmi kerítés hibája miatt az őz az autópályára feljutva ott gépkocsival ütközött és abban kárt okozott. A bíróság a döntését a fentebb tárgyalt Ptk. 339.§ és a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény 34.§⁸⁴-ra alapozta.

A felperes 2003. január 26-án az M3-as autópályán haladva őzzel ütközött és a gépkocsijában kár keletkezett. Keresetében 1.346.760 forint kártérítés és kamatai megfizetésére kérte az alperes kötelezését arra hivatkozással, hogy nem gondoskodott a vadvédelmi kerítés megfelelő állapotban tartásáról, így az őz az autópályára feljuthatott és ott a gépkocsijával ütközve abban kárt okozott. A felperes az úttellenőri jelentéssel bizonyította, hogy a vadvédelmi kerítés megrongálódott, 2003. január 22-én lyukas volt, az alperes pedig nem bizonyította, hogy a kerítést megjavíttatta, illetőleg, hogy nem azon a kerítésszakaszon jutott be az őz az autópályára. A bíróság az alperes jogellenes magatartását bizonyítottan látta azzal, hogy kötelezettségét megszegve nem gondoskodott a védőkerítés kijavításáról és ezzel okozati összefüggésben a felperest kár érte. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy „a 2003. január 26-án bekövetkezett balesettel kapcsolatban az alperes kártérítési felelősséggel tartozik”. A másodfokú bíróság helybenhagyta az elsőfokú bíróság közbenső ítéletét, de az ítéletet eltérő módon indokolta. A Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése alapján vizsgálta az alperes kártérítési felelősségét, és abból indult ki, hogy az alperes jogszabályban előírt kötelezettsége az állatoknak az autópályától való távoltartása, ennek ellenére szinte naponta felkerültek oda nagyobb testű házi- és vadállatok, tehát az alperes nem biztosította az átjárás elleni védelmet, ezért a jogellenes magatartása megállapítható. A kártérítési felelősség alól azonban kimenthette volna magát annak bizonyításával, hogy az állatoknak az autópályáról való távoltartása érdekében mindent megtett, a védőkerítés a feladatának ellátására alkalmas volt. Az alperes azonban nem tudta kimenteni magát, mert az általa csatolt iratok szerint a kerítés a funkcióját nem tudta betölteni. Nagy gyakorisággal meghiúsodott, azon folytonossági hiány

⁸³ BH 2010.7

⁸⁴ 34. § (1) A közút kezelője – az országos és a helyi közutak kezeléséről szóló jogszabályok szerint eljárva – köteles gondoskodni arról, hogy a közút a biztonságos közlekedésre alkalmas, közvetlen környezete esztétikus és kulturált legyen.

is keletkezett, és az állatok rendszerességgel feljutottak az autópályára. Az alperes azt sem biztosította, hogy ha már feljutottak az állatok, akkor el is tudják hagyni az autópályát. A jogerős közbenső ítélet ellen az alperes nyújtott be felülvizsgálati kérelmet. Megítélése szerint a felperes nem bizonyította a jogellenes magatartást, mert az adott helyzetben „tőle” elvárható módon járt el, amikor a védőkerítés fenntartásáról, karbantartásáról gondoskodott (tehát itt szubjektív vétkességről beszél az alperes). A szakértő szerint is a jó gazda gondosságával üzemeltette azt, és nem állapítható meg, hogy a kerítés a baleset időpontjában, a baleset helyszínénél hibás volt. Iratellenesen állapította meg a másodfokú bíróság, hogy napi rendszerességgel felkerültek az autópályára az állatok, illetőleg, hogy a kerítés nem töltötte be a funkcióját, azon folytonossági hiány volt. A felperes álláspontja szerint a jogerős határozat nem sérti az alperes felülvizsgálati kérelmében megjelölt jogszabályokat. Neki azt kellett bizonyítania, hogy a nem megfelelő védőkerítéssel ellátott autópályán vaddal ütközött, amelynek következtében a gépkocsija megrongálódott. Ezt bizonyította, de az alperes nem mentette ki magát a kártérítési felelősség alól. Az ő kára a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közben, de nem ebből a tevékenységből származott, ezért a Ptk. 345. §-ának (1) bekezdésében és a PK 38. állásfoglalásban kifejtettek nem alkalmazhatók, és az alperes kártérítő felelőssége a Ptk. 339. § alapján bírálendő el. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a felülvizsgálati kérelem nem alapos. A felperes kára valóban a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közben, de nem ebből a tevékenységből keletkezett, hanem azt az alperes vétkesen⁸⁵ okozta. A Ptk. 345. §-ának (1) bekezdésében foglaltak ezért nem alkalmazhatók, a PK 38. állásfoglalásból pedig nem vonható le olyan következtetés, amelyet az alperes állít. Az állásfoglalás arról szól, hogy a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatása közben keletkezett károk megtérítése körében a Ptk. 345. és 339. §-aiban foglalt rendelkezések együttesen is alkalmazhatók. A tárgyi és a vétkességi felelősség együttes alkalmazásának tehát nincs akadálya, mert nincs olyan jogszabály, amely a vétkes károkozás következményeinek alkalmazását kizárná arra az esetre, amikor a kár a fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatóját érte. Helyesen fejtette ki a másodfokú bíróság, hogy az adott esetben az alperes kártérítő felelősségének elbírálására a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdése szerinti szabály alkalmazandó, és a felperesnek kellett bizonyítania, hogy az alperes jogellenes magatartásával okozati összefüggésben következett be a károsodása. A perben nem

⁸⁵ Ebben a határozatban a felróható módon okozott kárra a bíróság a vétkesen okozott kárt gyakorlatilag szinonimaként használja, ahogyan Zoltán Ödön is a „Felelősség szerződésen kívül okozott károkért” című könyvében, de a bíróság is az (objektív) vétkesség szinonímjaként használja a felróhatóságot.

volt vitás, hogy a felperes gépkocsija az autópályán őzzel való ütközéskor károsodott, az alperes magatartásának jogellenessége pedig a jogszabályban és a szabványban előírt kötelezettségének megsértése folytán megállapítható. Az alperes által fenntartott vadvédelmi kerítés anyaga és állapota nem felelt meg az előírásoknak, így nem teljesült az a követelmény, hogy olyan legyen a kerítés, vagy az egyéb védelem, amely alkalmas arra, hogy a vadakat és másokat az autópályától távol tartsa. A védendő létesítmény ugyanis egy autópálya, a maga, és a rajta közlekedő veszélyességével, ezért a biztonságos közlekedés feltételeit biztosítani kell, de ez nem történt meg. Az írásbeli szakvélemény azon megállapításának nincs jelentősége, hogy a kerítés a létesítésekor és a szakértői szemle időpontjában megfelelő volt. A jogvita eldöntése szempontjából az a lényeges, hogy a baleset időpontjában alkalmas volt-e a funkciójának ellátására. A szakértő véleményének szóbeli kiegészítéséből, az úttellenőri jelentésből, valamint a javítási munkalapok tartalmából okszerűen következtek a bíróságok arra, hogy az őz a kerítésen át az autópályára juthatott, a baleset ténye pedig bizonyítja, hogy át is jutott és a felperes gépkocsijával való ütközéssel kárt okozott. Az alperes jogellenes magatartása és a felperes kára között az okozati összefüggés bizonyított. A perbeli bizonyítékokból pedig az is megállapítható, hogy nagy gyakorisággal jutnak fel állatok az autópályára, amelyek baleset okozóivá váltak.

1.2. A Learned Hand teszt alkalmazása a magyar bírósági gyakorlatban

Ebben az esetben a Learned Hand tesztet a károkozó (alperes) magatartásának vizsgálatára kell alkalmaznunk, nem pedig a károsult kármegelőzési kötelezettségére. A kérdés tehát a következő: az alperes óvintézkedéseinek a költségei meghaladják-e a kár nagyságának és a kár bekövetkezési valószínűségének a szorzatát vagy sem? A kár nagysága adott, 1.346.760 forint és ezt a perben bizonyították is (Ez az 'L' érték, amelyet jelöljünk 'K'-val, mint a kár rövidítése). A kár bekövetkezésének a valószínűségének a meghatározása a legbonyolultabb feladat, ehhez szakértő bevonása lenne szükséges, azonban az ezt az értéket befolyásoló tényezők számba vehetők. A baleset az autópályán történt, ahol a személygépkocsik 130 km/h sebességgel haladhatnak általában két sávban. Amennyiben ekkora sebességnél feljut egy állat a pályára és az autóvezetők nem észlelik idejében az minden bizonnyal balesethez fog vezetni. A két sávós autópályán még annak a lehetősége is korlátozott, hogy a vezető a kormányt elrántva hirtelen kikerülje a vadat, hiszen ez is óriási

károkhoz vezethet, amennyiben a másik sávban éppen halad egy autó, esetleg a leállósávon áll valami. A baleset január hónapban történt (csakúgy, mint a Carroll Towing ügyben), amikor lényeges körülmény az is, hogy a látási viszonyok legtöbbször még a nappali órákban sem olyanok, mint például egy átlagos júliusi, vagy augusztusi napon. Ha a látási viszonyok kifejezetten indokolják (például köd, vagy havazás esetén), akkor a gépjármű vezetőjétől elvárható, hogy lassabban hajtson, azonban egyébként csak a 130 km/h korlát köti. Az autósok egyébként is azért vásárolják meg az autópályamatricát, hogy ne az autóutakon és a településeken keresztül haladva kelljen az úticéljukhoz elérni, hanem sokkal gyorsabban és hamarabb (A hatékonyság is a JGE egyik alaptétele.) Az autós itt úgy értékeli, hogy neki megéri megfizetni az autópálya használatának díját abból a célból, hogy hamarabb elérjen az úticéljához. Amennyiben az autóvezető tudta volna, hogy az autópályán csak lassan, a vadon élő állatokat kerülgetve haladhat a célja felé, akkor valószínűleg nem fizette volna meg az autópálya díját és egy másik útvonalon jutott volna el a céljához. Megállapítható tehát, hogy a vezető ésszerűen várhatta azt az autópálya üzemeltetőjétől, hogy a folyamatos és gyors haladását a körülményekhez képest megfelelően biztosítsa. Az őz autópályára történő feljutása mindenképpen hatalmas kockázatokat hordoz, hiszen az M3-as autópálya azon szakasza viszonylag forgalmasnak tekinthető. Tegyük fel, hogy az őz autópályára jutásával a kár bekövetkeztének a valószínűsége (P érték, amelyet jelöljünk V -vel, mint a valószínűség rövidítése) 30% (0.3). Így tehát meghatározhatjuk a $P \cdot L$, vagyis a $K \cdot V$ értéket: $1.346.760 \cdot 0.3 = 404.028$. A kár nagyságának és bekövetkezésének a valószínűségének a szorzata tehát 404.028 forint. A következő kérdés az, hogy ez az érték kevesebb, vagy nagyobb-e a károkozó által foganatosított óvintézkedések költségénél? Az óvintézkedések eredeti jelölése B , amely érték jelölésére az O jelölést vezetem be, mint az óvintézkedések rövidítését. A Hand Formula O elemének a vizsgálatánál a következő szempontok szerepelhetnek. Az autópályát szegélyező kerítés folyamatos vizsgálata, hogy az nem sérült, rongálódott-e meg. A kerítés felállítása azért nem tartozik az óvintézkedések körébe jelen esetben, mert az eleve feltétele az autópálya megépítésének. Továbbá az autópálya kezelőjének törvényi kötelezettsége a védőkerítés kijavítása. Erre például alkalmazhat egy munkavállalót, akinek az lenne a feladata, hogy az egész pályát bejárja a munkaideje alatt és ahol hibát talál, ott kijavítja azt. (Ez gyakorlatilag meg is történik, hiszen az autópálya kezelője alkalmaz ilyen embereket – kiderült az útellenőri jelentésekből.) Az ügygel kapcsolatos számításainkat úgy kell elvégezni, hogy az adott szakaszon vizsgáljuk a kár bekövetkezésének a valószínűségét és az ott foganatosított óvintézkedések költségét. Hiszen

ha az egész magyar autópálya hálózatot tekintjük akkor sokkal nagyobb a kár bekövetkezésének a valószínűsége, mint azon a meghatározott rövidebb szakaszon. Tehát például, hogy az M3-as azon vonalára a baleset napjára eső vadvédelemmel kapcsolatos óvintézkedési költségek meghaladták-e a 404.028. forintot? Ebbe az értékbe kell számítani az erre a célra alkalmazott munkavállalók munkabérének az értékét, az üzemanyag költségét, hiszen autóval kell végig járniuk az adott területet, és minden ehhez az intézkedéshez hozzájáruló tranzakciós költséget, például a háló értékét az esetleges javítások elvégzésekor. Tegyük fel ha egy munkavállalónak napi 10.000 forint munkabért fizet ki és egy 100 km hosszúságú szakaszon ő napi két alkalommal oda-vissza leellenőrzi a védőkerítés állapotát, és a hibákat kijavítja, akkor sem emelkedik ez az összeg 50.000 forint fölé.

Az adatok tehát a következők:

a kár nagysága: 1.346.760 forint (K)

a kár bekövetkezésének nagysága: 30%, vagyis 0.3 (V)

az óvintézkedések költsége: 50.000 forint (Ó)

Tehát, amennyiben $\text{Ó} > \text{K} \cdot \text{V}$, akkor a károkozó az adott helyzetben általában elvárható módon járt el, vagyis azt tette, „amit egy ésszerűen gondolkodó ember tenne adott körülmények között” (*what a reasonable person would do under such circumstances*). Azonban, ha $\text{Ó} < \text{K} \cdot \text{V}$, akkor nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható.

Jelen esetben:

$1.346.760 \cdot 0.3 > 50.000$, azaz

$404.028. > 50.000$, tehát

$\text{K} \cdot \text{V} > \text{Ó}$

Tehát a károkozónak addig kellett volna növelnie az óvintézkedéseit, amíg azok értéke el nem éri a 404.027 forintot, mivel a 404.028 forint ráfordítás esetén már közömbös számára, hogy az óvintézkedésekbe fektet, vagy inkább megfizeti a kártérítést (természetesen csak akkor, ha a tranzakciós költségeket nullának tekintjük).

2. A kármegelőzési kötelezettség és a Learned Hand teszt a magyar bírói gyakorlatban

Ebben a szakaszban egy elvi bírósági határozat (EBH) bemutatásával szeretném bizonyítani azt, hogy az amerikai Hand bíró 1947-es gondatlan károkozással kapcsolatos képletét nemcsak hogy lehetséges alkalmazni a magyar bírói gyakorlatban, de ez

már meg is történt, bár lehetséges, hogy nem Hand bíró munkásságának tudatos követésével, hanem az ésszerű, racionális gondolkodás eredményeképpen. Tehát a Posner tétel pozitív változata, mely szerint a bírák a hatékonyságot szem előtt tartva ítéleznek nem csak a common law bírákra, hanem a magyar bírákra is érvényes lesz.

A Legfelsőbb Bíróság egy 2009-es elvi bírósági határozatában⁸⁶ a következő döntést hozta: „*A károsulttól elvárható magatartás elmulasztása alapot adhat a kármegosztásra, a szokásosat meghaladó készenlét azonban tőle nem várható el. A kármegelőzési kötelezettség nem terjeszthető ki annyira, hogy a szolgáltató hibája miatt kimaradt áramellátás esetén – bármikor javítja majd ki a hibát – a károsult teljes időre biztosítsa az áramellátást.*” Ezt a határozatát a bíróság az 1959. évi IV. törvény 340.§-ra alapozta.⁸⁷

Igaz az, hogy jelen jogesetben egy szerződésszegéssel okozott kár szerepel, nem szerződésen kívüli károkozás, amelyre Hand bíró a formulát eredetileg alkalmazta, azonban a magyar jogrendszerben a szerződésszegéssel okozott károkra a szerződésen kívüli károkozás szabályai az irányadók.⁸⁸

Ezen kívül meg kell jegyezni, hogy Hand bíró a képletét még csak a károkozó személy magatartásának a vizsgálatára alkalmazta, azonban Posner rámutatott arra, hogy ha a képletet a károsult viselkedésére (hazai jogunkban a kármegelőzési kötelezettségére) is kiterjesztjük, akkor sokkal hatékonyabb megoldásra juthatunk. Posner a következőket írja: Ha az alperes felelős az okozott kárért, a felperest semmi nem készteti majd óvintézkedések megtételére, mivel a kárát teljesen megtérítik, és a hatékony megoldás nem valósul meg.⁸⁹ Amit tehát Posner a képlet felperesre történő alkalmazásával próbál érvényre juttatni, azt a magyar polgári jog a kármegelőzési kötelezettségként írja elő (lásd Ptk. 340. §). A következő jogesetben a képlet alkalmazásával vizsgálom azt, hogy a károsult megtette-e a megfelelő óvintézkedéseket a Learned Hand teszt szerint, azaz eleget tett-e a Ptk. által előírt kármegelőzési kötelezettségének.

⁸⁶ EBH2009.2042

⁸⁷ Ptk. 340.§ (1) A károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget.

⁸⁸ Ptk 318.§ (1) A szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének – ha a jogszabály kivételt nem tesz – nincs helye.

⁸⁹ Posner: Economic Analysis of Law, 172.o.

A bíróság által feltárt és a határozatban szereplő történeti tényállás a következő: A felperes lénai tokhalakat nevelt kaviár termelése céljából. A villamos energiát, amellyel felperes a halak oxigénellátását biztosította, az alperessel kötött általános közüzemi szerződés keretében biztosította. Az alperes a szerződésben vállalta azt, hogy a hibák elhárításánál (az egy időben fellépő üzemzavarok esetén) elsőbbséget biztosít az életet, testi épséget és a vagyonbiztonságot veszélyeztető üzemzavarok esetén. Az alperes az áramszolgáltatás során bekövetkező hibák bejelentésére (a javítás érdekében) folyamatosan működő telefonos ügyfélszolgálatot, és az üzemzavarok szakszerű és gyors elhárítására ügyeleti rendszert tartott fenn. A felperes haltelepén egy napon délután 16 óra körül megszűnt az áramellátás. A felperes képviselői 16 órától 22 óráig tizenhat alkalommal próbálták ezt bejelenteni, de csak 22 órakor sikerült. Ezután az alperes ügyeletes munkatársai a helyszínre érkeztek, és 30-40 percen belül elhárították az áramkimaradást. Az áramellátás hibája miatt több mint 20.000 darab hal pusztult el, ezzel összesen 63 millió forint kárt okozva a felperesnek. A felperes az áramellátás esetleges kimaradására, a halak elpusztulásának megelőzése érdekében a telepen tartott egy aggregátort, amely azonban két nappal korábban meghibásodott és elszállították javításra. A felperes hasonló teljesítményű aggregátort nem tudott a rövid idő alatt beszerezni, azonban kisebb teljesítményűeket sikerült vásárolnia. A halak pusztulása sem azonnal következett be, hanem az áramszünet ötödik órájától kezdődött, mert addig a beállított áramfejlesztővel még biztosítani lehetett a halak oxigénellátását.

Az elsőfokú bíróság megítélte a 63 millió forintot és annak kamatait a felperes javára kártérítésként, de a másodfokon eljáró bíróság a megítélt 63 millió forintot mérsékelte, és körülbelül a felére szállította, azzal indokolván a döntését, hogy a felperes a kárenyhítési kötelezettségének eleget tett, de a kármegelőzési kötelezettségének nem. (Tehát a másodfokú bíróság nem ítélte megfelelőnek a felperes kármegelőzési tevékenységét, azaz óvintézkedéseit (Hand bíró képletében a 'B' (*burden of precautions*))) A Legfelsőbb Bíróság a másodfokon eljáró bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte és az első fokon eljáró bíróság ítéletét helybenhagyta.

A másodfokon eljáró bíróság, tehát máshogyan ítélte meg a helyzetet, mint az elsőfokú és a Legfelsőbb Bíróság. Most írjuk le a helyzetet Hand bíró képletével és vizsgáljuk meg, hogy vajon melyik bíróság jutott a gazdaságilag hatékony megoldásra. Azonban észre kell vennünk, hogy most nem az a kérdés, hogy köteles-e kártérítést fizetni alperes, hanem az, hogy mennyit. Tehát a következő elemzésben a képletet nem a Ptk 339.§-ban, a felelősség megállapítására, hanem a Ptk 340.§-ban alkalmazzuk az adott helyzetben általában elvárható

kármegelőzés érdekében tanúsítandó magatartás megállapítására. Tehát az elsőfokon eljáró bíróság és a Legfelsőbb Bíróság szerint a felperesnél az óvintézkedések költsége meghaladta a kár valószínűségének és nagyságának a szorzatát ($O > K \cdot V$), és ezért megfelelően járt el a kármegelőzéssel kapcsolatosan, de a másodfokú bíróság szerint a felperesnél az óvintézkedések költsége kisebb volt, mint a kár valószínűségének és nagyságának a szorzata ($O < K \cdot V$), így nem tett eleget a kármegelőzési kötelezettségének. A másodfokú bíróság a következőképpen ítélte meg a felperes magatartását: „A felperes a kármegelőzési kötelezettségét azonban nem teljesítette, mert nem gondoskodott arról, hogy az átmeneti időszakra megfelelő tartalék energiaforrás rendelkezésre álljon. A felperestől elvárható lett volna, hogy amikor kiderült: a korábban bérelt nagy teljesítményű aggregátor pótlására megrendelt hasonló aggregátor leszállítása csak 3-4 hét múlva lehetséges, gondoskodjon az akkor vásárolt 4 kilowattos aggregátor mellett további tartalék áramforrás biztosításáról.”⁹⁰

2.1. A jogeset Hand bíró képletével történő megoldása

A következő elemzés nem szerepelt egyik bíróság döntésében sem.⁹¹ Most próbáljuk meg a képlet elemeit behelyettesíteni. A bekövetkezett kár mértéke adott: 63 millió forint. Ezután állapítsuk meg a felperes óvintézkedéseinek az értékét. A felperes rendelkezett egy nagyteljesítményű aggregátorral, amely azonban két nappal az eset előtt meghibásodott, amely természetesen tőle független tényező, így az ő gondosságát nem érinti. Ezen felül a meghibásodása után is próbálta a kiesett aggregátort pótolni, melyet egy 4 kilowattossal sikerült neki az idő rövidsége miatt. (Egy 4 kilowattos áramfejlesztő aggregátor kiskereskedelmi ára 500.000 forint, ehhez hozzáadódik még a saját nagyteljesítményű aggregátorának az ára azzal az értékcsökkentéssel, hogy éppen nem volt alkalmas az áram fejlesztésére az adott napon, de ezt a hozzáadott többlet óvintézkedést az elemzés egyszerűsítése miatt elhagyom.) A legnehezebb meghatározni a képletből a kár bekövetkezésének a valószínűségét. Ehhez felhasználhatók lehetnek például időjárási előrejelzések, melyek alkalmasak a nagyobb (mint amilyen az áramkimaradást okozó) viharok

⁹⁰ EBH2009.2042

⁹¹ Az elemzést lásd: Gyovai Márk: Applicability of the Hand Formula in Hungarian Legal practice, In.: The Publications of the XXVI. microCAD International Scientific Conference, 4-5.o.

előrejelzésére, esetleg korábbi évek adott időszakra vonatkozó időjárással kapcsolatos statisztikáit megvizsgálni, melyet az Országos Meteorológiai Szolgálat vezet. Bizonyos az, hogy meteorológus szakértő kirendelésével megközelítőleg megállapítható lett volna a vihar bekövetkeztének valószínűsége. Tegyük fel, hogy annak az esélye, hogy abban az időszakban, amikor a nagyteljesítményű generátor elromlott, egy ilyen vihar bekövetkezésének a valószínűsége 1% (valószínűleg kevesebb, de az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy ennyi). Ezt még csökkenti az is, hogy az áramszolgáltató alperes a szerződésben vállalta az elektromos áram szolgáltatását, tehát az aggregátorok csak nem kívánt, vagy előre jelzett áramkimaradás esetén kerültek volna alkalmazásra. Tovább csökkenti a kár bekövetkezésének a valószínűségét, hogy az alperes a nap 24 órájában telefonos ügyeletet és a hiba kijavítására alkalmas személyzetet alkalmazott. Továbbá a vagyont veszélyeztető kimaradás elsőbbséget élvez a felek által megkötött szerződés értelmében, mely tényező szintén tovább csökkenti a kár bekövetkezésének valószínűségét, hiszen az áramellátás megszakadása után nem azonnal, hanem órák múlva pusztultak el a halak. Arról, hogy ezt az alperes gyakorlatilag nem megfelelően biztosította (mivel nem volt elég telefonos munkatárs stb...), a felperes aligha tehet. Egy becsléssel (minden szakértői bevonás nélkül) tegyük fel, hogy a kár bekövetkezésének a valószínűsége az előbb felsoroltak alapján 0,5% volt. Ha a kapott értékeket behelyettesítjük a képletbe, akkor attól függően, hogy a relációs jel merre fog mutatni, megkapjuk azt, hogy a felperes a kármegelőzési kötelezettségének eleget tett-e, avagy sem. Tehát a képlet elemei a következők:

az óvintézkedések terhe (Ó): 484.444 forint;

a kár nagysága (K): 63 millió forint (63.000.000);

a kár bekövetkezésének a valószínűsége (V): 0,5% (0,005)

Az eredmény a következő lesz:

$$484.444 > 63.000.000 * 0,005.$$

Egyszerűsítve:

$$484.444 > 315.000.$$

tehát:

$$Ó > K * V$$

Megállapítható, tehát az, hogy ha a Hand bírő által megalkotott képletet alkalmazzuk, akkor ugyanarra az eredményre jutunk, mint amire a képlet nélkül az elsőfokon eljáró bíróság

és a Legfelsőbb Bíróság jutott.⁹² Az eredeti jogesetben a kár valószínűségének bekövetkezésére és az óvintézkedések pénzben kifejezhető értékére nem is történt bizonyítás. Ennek ellenére végül a gazdaságilag hatékony megoldás született meg. Ha a per során a képlet megoldásához szükséges tényezők megismerésére történt volna a bizonyítás, tehát a kár nagyságára (ez megtörtént), a kár bekövetkezésének a valószínűségére és az óvintézkedések költségére (az óvintézkedéseket vizsgálta a bíróság, de nem számszerűsítette azokat), akkor is ugyanez az ítélet született volna meg. Azzal, hogy a bíróság a szokásosat meghaladó készenlétet nem várja el a károsulttól, tulajdonképpen, ugyanazon gondolatot fogalmazza meg, mint amit Hand bíró nyomán a jog gazdasági elemzése, tehát azt, hogy nem várható el senkitől, hogy többet fordítson az óvintézkedésekre, mint amennyi a kár nagyságának és a kár bekövetkeztének a valószínűségének a szorzata. A bíróság fentebb idézett határozata, ahogy azt az elemzésből is láttuk, tulajdonképpen nem jelent mást, mint hogy nem várható el a felperestől, hogy az 'Ó' értéket annyira kiterjessze, hogy az meghaladja a 'K*V' értékét.⁹³ Ezen elemzésen keresztül is egyértelműen látható, hogy a Posner tétel pozitív változat, miszerint a common law bírók a gazdaságilag hatékony megoldásokat keresik, igaznak bizonyul a kontinentális rendszerek közé sorolt magyar jogrendszerben is.

A magyar polgári eljárásjogban a szabad bizonyítási rendszer, mint általános szabály az elfogadott.⁹⁴ A polgári perrendtartásról szóló törvény kimondja, hogy főszabályként a bíróság a polgári perben alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint felhasználhat minden egyéb bizonyítékot, amely a tényállás felderítésére alkalmas.

A meghatározott bizonyítási eszköz tekintetében a Pp. szakértő kirendelését írja elő, abban az esetben, ha jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik. A Learned Hand teszt alkalmazásánál ez a szakértő lehetne egy olyan szakember, aki az adott ügyben a kár

⁹² Gyovai Márk: Law and Economics in Hungarian Legal Practice, In.: Constant 2012 Conferinta Studenteasca Anuala, 907.o.

⁹³ Érdekes megjegyezni, hogy Posner éppen egy hasonló áram kimaradással és tartalék generátor vásárlásáról szóló elméleti elemzésen keresztül mutatja be a szabályt a könyvében. Példájában azonban nem halakat, hanem ritka dél-afrikai hüllő gyűjteményt pusztít el az áramkimaradás. Posner: Economic Analysis of Law, 167.o.

⁹⁴ Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári perjog általános rész, CompLex Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2008, 95-96.o.

bekövetkeztének a valószínűségét képes meghatározni (például hasonló eszközökkel, mint a biztosítók a biztosítási díj kiszámításánál, tehát a valószínűségszámítás módszereivel). Kijelenthető tehát az, hogy a polgári eljárás szabályainak megfelelően, az ebben a szakaszban bemutatott kártérítési perben a fent tárgyaltak bizonyításra (a Hand formula elemei) a mai hatályos jogunk lehetőséget adott volna, vagy egy hasonló perben lehetőséget adna. Tehát a Hand bíró képlete alapján definiált adott helyzetben általában elvárhatóságot egy magyar kártérítési perben is lehetséges volna alkalmazni. A képlet elemeinek bizonyítására tökéletesen lenne lehetőség. A kár bekövetkezésének a valószínűségét például egy matematikus, közgazdász, vagy a valószínűség számításban jártas személy (pl. egy biztosításokkal foglalkozó szakember) közreműködésével meglehetett volna határozni.⁹⁵ Az óvintézkedésekre fordított költség is meghatározható például egy a halak levegőztetésével foglalkozó szakértő bevonásával (az aggregátor ára, beszerzésének lehetősége stb.). A képlet harmadik elemének bizonyítása (a bekövetkezett kár nagysága) természetesen a tényleges perben is megtörtént.

Összegezve: amennyiben egy bíró racionálisan gondolkozik, el kell fogadnia azt, hogy ha a fél általi óvintézkedésekbe fektetett költségek meghaladják a kár bekövetkezésének valószínűségének és a nagyságának a szorzatát, akkor a felperes eleget tett a kármegelőzési kötelezettségének. Ha azonban egy kártérítési ügy alpereséről van szó, akkor pedig úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható ($O > K * V$), tehát racionálisan.

⁹⁵ Tulajdonképpen a biztosítók sem tesznek mást, mint felmérik a kár bekövetkezésének a valószínűségét és ez alapján számítják ki a biztosítási díjat.

Összegzés

A dolgozatban bizonyítottuk, hogy az amerikai jogrendszerben a kártérítési felelősség területén zsinórmértékként felállított reasonable person, vagyis az ésszerűen gondolkodó személy az, aki a társadalmi elvárásoknak megfelelő döntést hozza bizonyos élethelyzetben nagy hasonlóságot mutat a magyar Ptk. által felállított adott helyzetben általában elvárhatóság követelményével, vagyis az ésszerűen gondolkodó személy hasonló körülmények között (reasonable person under such circumstances) úgy jár el mindig, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Az „adott helyzet” követelménye már szubjektivizálja, lerontja az ésszerűen gondolkodó ember mércéjét, amelyet az amerikai jogban az „under such circumstances” kifejezéssel illetnek. Itt az adott eset egyedi körülményeit kell mérlegelni, hogy ott, akkor láthatta-e a károkozó a cselekedetének következményeit.

Ha a Learned Hand teszt nem is fog bekerülni törvényi szinten a felelősségi szabályok körébe, a bírói gyakorlatban való alkalmazása akkor is vitathatalan előnyökkel járna. Ahogy Dezső Gyula írta a kártérítési ügyekben a gondatlanság és „károsító vétkesség” megállapításáról: „Minden egyes eset eldöntését nyugodtan rá lehet bízni a bíró mérlegelésére, csupán a lehetőséget kell számára fenntartani és az irányelveket előírni.”⁹⁶ A Learned Hand teszt pont egy ilyen irányelvet jelenthet a bírának a vagyoni kárt okozó cselekmények felróható, vagy nem felróható voltának az eldöntésére.

Eörsi Gyula azon kérdésére, hogy „hol vannak a megelőzési kötelezettség határai, milyen erőfeszítést lehet e téren elvárni, hogy a várható károsodással arányban nem álló költsékezésre is fennáll-e ez a kötelezettség?”⁹⁷ a Learned Hand bíró által megalkotott gondatlan károkozás megállapítására szolgáló teszt választ adhat.

Bizonyítottuk, hogy a jog gazdasági elemzésének egyik alappilléreként funkcionáló Posner tétel nem csak a common-law országokban lesz igaz, hanem igaznak bizonyul a magyar jogrendszerben is. Ezt a dolgozatban megvizsgált hazai kártérítéssel kapcsolatos jogesetek és az azokban meghozott bírói döntések is igazolják. Tehát a gazdasági elemzés módszereivel, melyeknek a kártérítési jog területén a Learned Hand teszt az alapja

⁹⁶ Dezső Gyula: A kártérítés aaptanai a legújabb jogalkotás szerint, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság, 1928, 13.o.

⁹⁷ Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért, 1958, Budapest, KJK kiadó, 79.o.

bizonyítottuk, hogy a jog gazdasági elemzésének módszerei alkalmazhatóak a magyar jogban is, sőt az alkalmazásuk, ha nem is kifejezetten a gazdasági elemzésre utalva, de már megtörtént. A Legfelsőbb Bíróság 2009.2042 számú elvi bírósági határozatában született bírói ítélet tulajdonképpen a Learned Hand tesztnek a károsult kármegelőzési kötelezettségére történő alkalmazása volt.

Felhasznált szakirodalom

- Behrens, Peter:** A jog egy gazdasági elméletének szempontjai In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Bentham, Jeremy:** Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe, In.: Brit moralisták a XVIII. században, Gondolat, Budapest, 1977
- Brown, John Prather:** Toward an Economic Theory of Liability, In.: The Journal of Legal Studies, 1973/2,
- Coase, Ronald H.:** A társadalmi költség problémája In.: A vállalat, a piac és a jog, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004
- Cooter, Robert – Ulen, Thomas:** Jog és közgazdaságtan, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005
- Cunningham, Lawrence A.:** Traditional versus Economic Analysis: Evidence from Cardozo and Posner Torts Opinions, Florida Law Review, vol 62, 2010,
- Cserne Péter:** Richard A. Posner, In.: Szabó Miklós (szerk.): Fejezetek a jogbölcséleti gondolkodás történetéből, 2004, Miskolc, Bíbor kiadó
- Demsetz, Harold:** A tulajdonjog új elméletének alapjairól In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Dezső Gyula:** A kártérítés alaptanai a legújabb jogalkotás szerint, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Részvénytársaság, 1928
- Eörsi Gyula:** Kártérítés jogellenes magatartásért, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1958
- Feldman, Allan M. –Kim Jeonghyun:** The Hand Rule and United States v. Carroll Towing Co. Reconsidered, Brown University working paper, 2002
- Franklin, Marc A. and Rabin, Robert L.:** Cases and Materials on Tort Law and Alternatives, Westbury, New York, The Foundation Press, 1992
- Gilles, Stephen G.:** On determining negligence: Hand Formula Balancing, the Reasonable Person Standard, and the Jury, In.: Vanderbilt Law Review, vol.54/3, 2001, 813-861
- Gilles, Stephen G.:** The invisible Hand Formula, In.: Virginia Law Review, volume 80 n.5 : The invisible Hand Formula, In.: Virginia Law Review, volume 80 n.5
- Gyovai Márk:** Applicability of the Hand Formula in Hungarian Legal practice, In.: The Publications of the XXVI. microCAD International Scientific Conference, 2012

Gyovai Márk: Gazdasági elemzés a jogelméletben és a büntetőjogban, In.: De Iurisprudentia et Iure Publico 2011/4.szám, 304-333.o.

Gyovai Márk: Law and Economics in Hungarian Legal Practice, In.: Constant 2012 Conferinta Studenteasca Anuala, 902-908.o.

Gyórfy Tamás, Szabó Miklós: Jogcsaládok, in.: Szabó Miklós (szerk.): Bevezetés a jog- és államtudományokba (Negyedik, átdolgozott kiadás), Bíbor kiadó, Miskolc, 2006

Henderson, James A. Jr.- Pearson Richard N.- Siliciano, John A.: The Torts Process, fourth edition, Little Brown and Company, 1994

Kelley, Patrick J.: The Carroll Towing Case and the Teaching of Tort Law, In.: Saint Louis University Law Journal, vol. 45

Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1992

Mansfield, Walter R.: The Lesson of Learned Hand, American Bar Association Journal, 1982/68, 172-174.o.

Marton Géza: A polgári jogi felelősség, Triorg Kft., évszám nélküli

Morissette, Emily Lynch: Personal injury and the law of torts for paralegals, Aspen Publishers Inc, 2008

Petrik Ferenc: A kártérítési jog, HVG-ORAC kiadó, Budapest, 2002

Pokol Béla: A gazdasági jogfelfogás és Posner jogelmélete, In.: uő. A jog elmélete, Rejtjel, Budapest, 2001

Polinsky, A. Mitchell: A gazdasági elemzés, mint potenciálisan hibás termék: útmutató a fogyasztó részére Posner: A jog gazdasági elemzése című könyvéhez In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Posner, Richard A.: A közgazdasági gondolkodás természete, In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Posner, Richard A.: A gazdasági megközelítés alkalmazásának néhány helyes és téves esete a jogban In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Posner, Richard A.: A theory of negligence, Journal of Legal Studies, Vol. 1, No. 1, The University of Chicago Press

Posner, Richard A.: Economic Analysis of Law, Seventh Edition, Aspen Publishers, New York, 2007

- Sajó András:** Közgazdaságtani vizsgálódások a jogról In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Shavell, Steven M.:** Foundations of Economic Analysis of Law, Belknap Press of Harvard University Press, 2004
- Simmons, Kenneth W.:** The Hand Formula in the Draft Restatement (Third) of Torts: Encompassing Fairness as Well as Efficiency Values, In.: Vanderbilt Law Review 2001 n.54
- Sólyom László:** A polgári jogi felelősség hanyatlása, Akadémiai kiadó, Budapest, 1977
- Stigler, George J.:** The Theory of Price, New York, Macmillan, 1966
- Szabadfalvi József:** A jog gazdasági megközelítése, In.: uő.(szerk) Mai angol – amerikai jogelméleti törekvések, Bíbor kiadó, Miskolc, 1996
- Szabó Miklós:** Jogforrás és Jogalkotás, In.: uő.(szerk.), Bevezetés a jog- és államtudományokba (Negyedik, átdolgozott kiadás), Bíbor kiadó, Miskolc, 2006
- Terry, Henry T.:** Negligence, 29 Harvard Law Review 40, 1915, p.40-54
- Tóth J. Zoltán:** A halálbüntetés gazdasági jogelméleti megközelítése, In.: Jogelméleti Szemle 2008/2. szám
- Tóth J. Zoltán:** Richard Posner és a gazdasági jogelmélet, In.: Jogelméleti Szemle 2004/1. szám
- Turner, Chris:** Key Facts – Tort Law, Fourth Edition, Hodder Education, London, 2010
- Ujváriné Antal Edit:** Felelősségtan, Novotni kiadó, Miskolc, 2002
- Veljanovski, Cento G.:** A jog gazdasági megközelítése: kritikai bevezetés In.: A jog gazdasági elemzése (szerk.: Harmathy Attila és Sajó András) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984
- Vékás Lajos:** A magánjog gazdasági elemzése In.: Állam- és jogtudomány XXXIX. évfolyam, 1998
- White, Barbara Ann:** Risk-Utility Analysis and the Learned Hand Formula: A Hand that helps or a Hand that hides, In: Arizona Law Review, 1990, Volume 32. number 1
- Wopera Zsuzsa (szerk):** Polgári perjog általános rész, CompLex Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2008
- Zoltán Ödön:** Felelősség szerződésen kívül okozott károkért, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1961